

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.



By Linnæus.

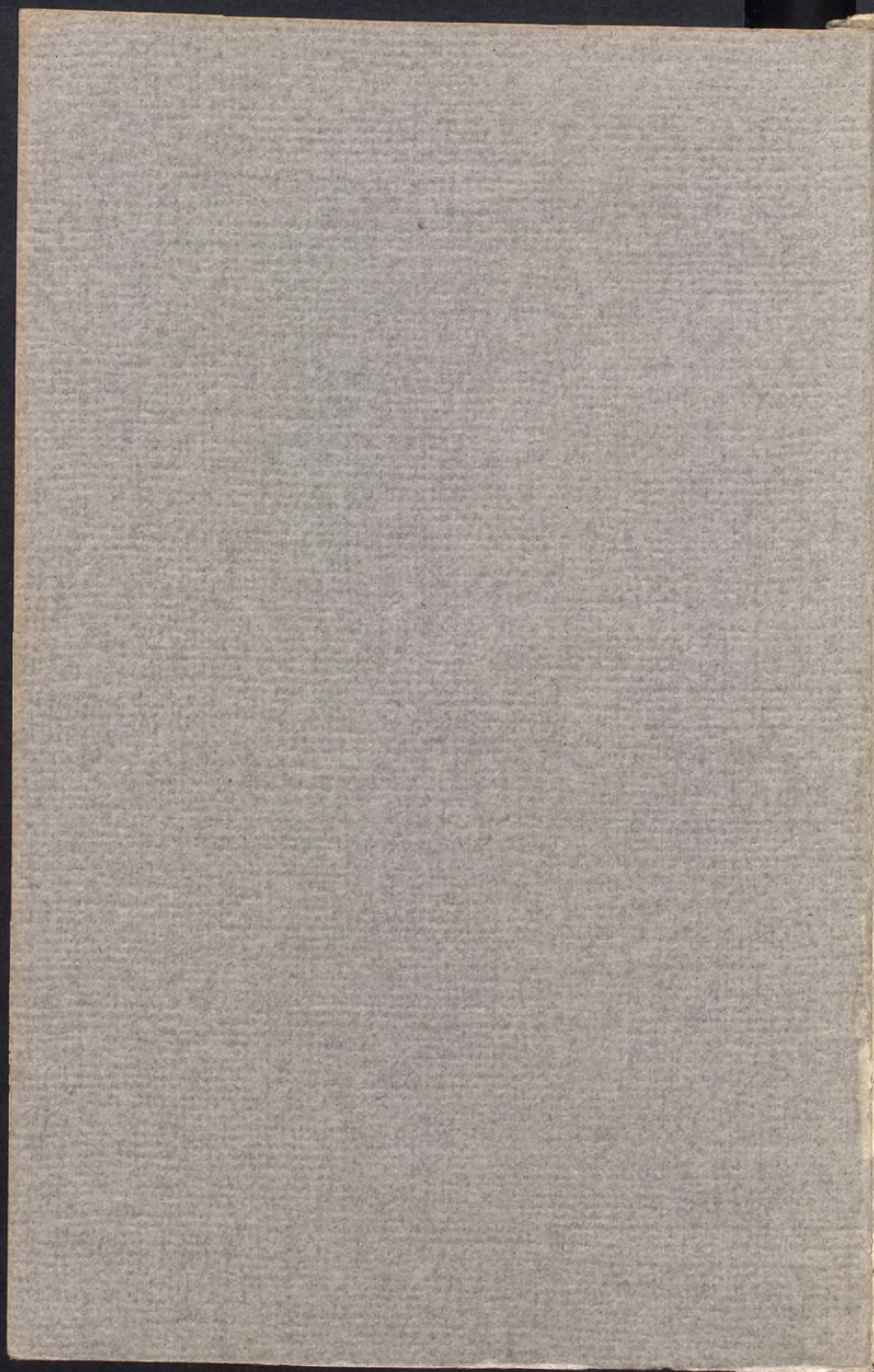
1758

Larson, H.

Intuition

1892





Ej hemlån

Filos.

Hans Larsson

INTUITION

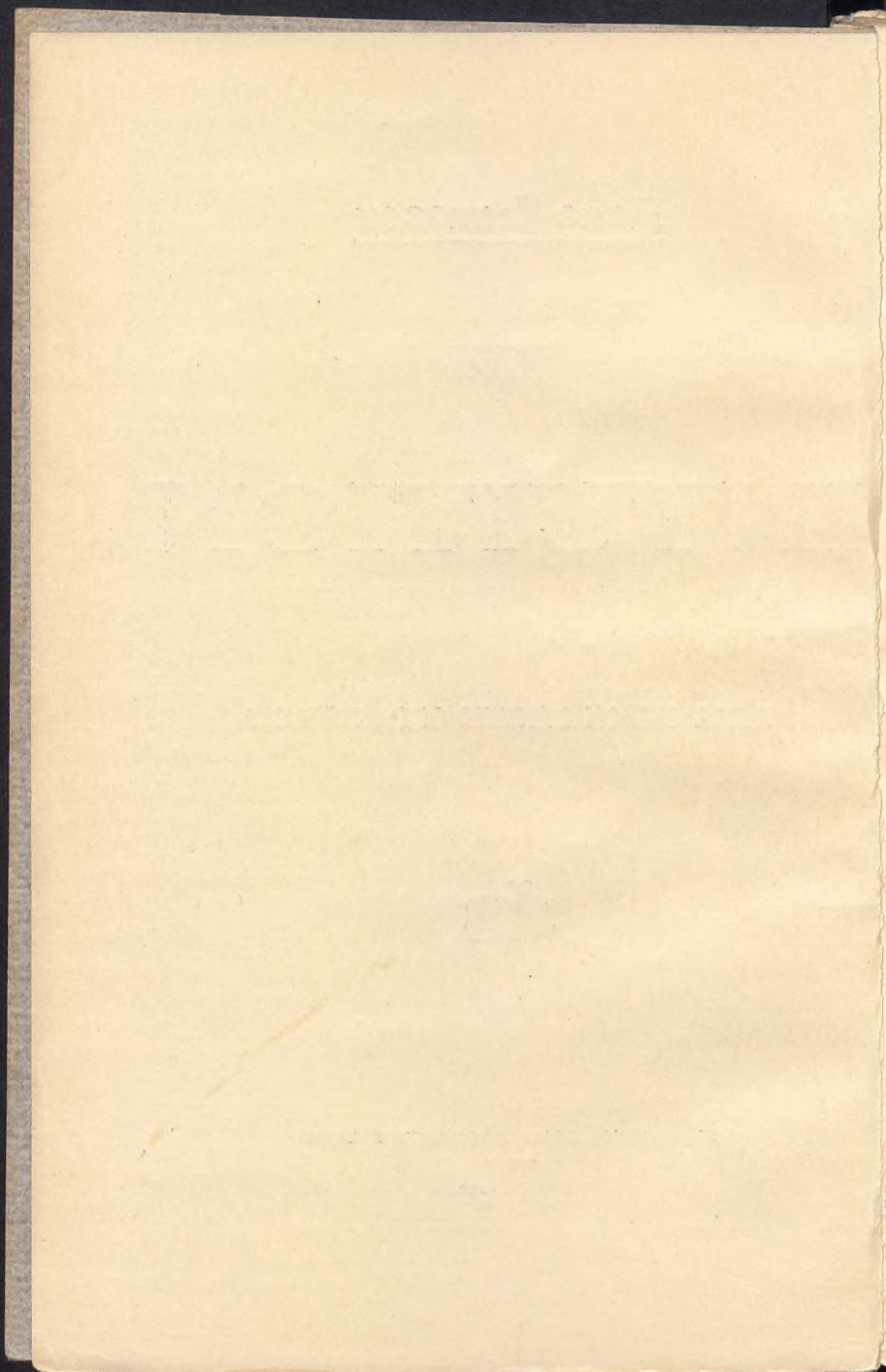
NÅGRA ORD OM DIKTNING OCH VETENSKAP



STOCKHOLM. ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Pris 1 krona.





INTUITION

AF

HANS LARSSON.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

INTUITION.

NÅGRA ORD OM DIKTNING OCH VETENSKAP

AF

HANS LARSSON.



STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.



STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1892.





I.

Det är en iakttagelse, som många filosofer byggt på, att vetandet, sedan det höjt sig från sitt första stadium af mindre ordnad varseblifning och öfvergått till strängt begreppslikt, logiskt, abstrakt tänkande, det så återigen synes ändra karakter och, just när det nått sin högsta fullkomning, när det trängt som djupast och kommit tingens väsen som närmast, åter blifver konkret och omedelbart skådande, liksom om vi vore seende med ett inre öga. Och oaktadt den olika betydelse som dessa filosofer kunnat fästa vid detta vetande af en tredje ordning, så är dock hos dem alla det gemensamt, att det vetande, som för dem är det högsta, är åskådande, intuitivt.

Men vid denna öfvergång till åskådning synes tänkandet förlora sin logiska karakter och fördjupa sig i ett dunkel, där vi icke längre kunna kontrollera dess arbete, och det är därför naturligt, om intuitionen städse varit föremål

för misstroende och aldrig lyckats få sina anspråk erkända. Man har i dem sett en lägre form af tänkande, godtyckligt och mindre skoladt, mera kvinnligt och ologiskt, träffsäkert måhända någon gång, men i alla fall oberäkneligt. Och framför allt, man har i intuitionen sett mera ett utslag af känslan än af tanken. Ty det synes vara en karakter som alltid förenar sig med det intuitiva vetandet, att det är åtföljdt af känsla och stämning; äfven för Spinoza, den kalla tankens man, är detta vetande af tredje ordningen sjärens yttersta åtrå och dess salighet. Och det finnes filosofer, för hvilka det högsta kunskapsorganet rent af sammanfaller med känslan, liksom det för det allmänna medvetandet står så, som om känslan, i det hon med sin längtan pekar hän emot i vårt väsen rotade behof, också i vissa fall instinktivt kan vägleda oss, där tanken står stilla.

Det intuitiva vetandet har i själfva verket just de egenskaper som vi anse utmärka den ästhetiska åskådningen, och det värde man i allmänhet tillerkänner det är i första rummet ett lustvärde och först i andra rummet ett teoretiskt värde, af en lägre ordning än det diskursiva vetandets. I intuitionen har sjären sin hvila och fröjd, medan den för en stund böjer åt sidan från den stig som tanken mödosamt tränger sig fram på — en utomordentlig innebörd kan en dylik stund hafva, men tanken skrider därunder icke öfver sin gamla gräns, och det är icke

under dessa ögonblick den gör sina upptäckter. Just denna uppfattning är det som jag tror vara oriktig och värd att underkasta en granskning.

Vår tid är en af de perioder, då den intuitiva förmågan underskattas och dess hjälp icke anlitas. Metodiskt arbete är vår tids lösen, och under detta kollektiva arbete i slutna leder kan det hända, att de enskilde glömma af att använda sina finaste och individuella gåfvor, och att tanken för en tid så upptages af det som ligger närmast till och är lättast åtkomligt för ett planmässigt förfarande, att den kommer bort ifrån och förlorar känsligheten för sådant, som är mindre påtagligt och endast med svårighet skönjbart, och så för vissa frågor icke längre har erforderlig finhet. Så har inom filosofien forskningen skjutit otrolig fart på de områden, på hvilka den naturvetenskapliga metoden är lättast att öfverföra, medan synförmågan blifvit i utomordentlig grad försvagad för sådana företeelser, som genom sin flyktighet och svåråtkomlighet äro af mera mystisk art, så att det är vissa psykiska fakta, hörande till själens allra mest fördolda lif, som under föregående perioder, när ögat vant sig vid den skumma dagern, varit iakttagna och till och med ganska allmänt förstådda, men som vår tid öfverhufvud icke har förmåga att urskilja. Och likaledes har diktningen funnit åt sig områden, där den kan utföra metodiska och noggranna undersökningar af lifvet, och där den kan mottaga bidrag af ett stort

antal arbetare, och för åtskilliga förhållanden på ytan af tillvaron har iakttagelseförmågan i våra dagar i hög grad uppöfvats, men den värld bakom hvardagshorisonten, som icke ligger öppen för hvar och en och alltid och som därför endast ter sig i en och annan stund med skenet af en öfvernaturlig uppenbarelse, just den värld som diktaren har fått öga till att se — den har alltmer svunnit undan och fallit i glömska. Med ett ord — i vetenskapen och i diktningen har den metodiskt och steg för steg fortgående reflexionen tagit väldet och försatt ur tjänstgöring förmågan af ingivelse, af intuition.

Många tecken tyda redan på en motrörelse emot denna sakernas ordning. Den bekanta boken »Rembrandt als Erzieher» går i denna riktning. Frågan, huruvida det intuitiva tänkandet är ett lägre eller ett högre i förhållande till det diskursiva, är alltså numera en fråga för dagen. Den mening, denna skrift vill understödja, är den: att vår teoretiska verksamhet i sin högsta form är af intuitiv art, och att det endast är skenbart som vetandet vid öfvergången till detta sitt högsta stadium synes förlora sitt logiska sammanhang.





2.

»Farväl alltså, du, det skönas värld
med svala floder och lunder gröna!
I afskedets stund, när känslorna mjukna
och friska tankarna också sjukna,
jag medger nödd, att I voren sköna,
om ock I voren i botten flärd.»

(*Strindberg.*)

Misstroendet emot intuitionen sammanhänger alltid med en viss åsikt om känslan: att denna väsentligen tillhör de lägre stadierna af lif och är något som under utvecklingen mer och mer faller bort; att därför det tänkande är det fullkomligaste, som mest frigjort sig från densamma. Ty i intuitionen har man just, som ofvan antydts, trott sig finna mera ett utslag af känslan än af förståndet. Vi måste dröja något vid detta betraktelsesätt. Det har i själfva verket, fastän principiellt oriktigt, så mycken sanning i sig, att det ej är underligt om det slagit djupa rötter. Min egen mening är — för att säga den genast — att känslan är utmärkande för de båda polerna af den mänskliga utvecklingen, det lägsta och det högsta stadiet.

Det är tydligt, att tanken från början legat under för det affektiva lifvet. Så hos djuren, så hos människan i hennes primitiva tillstånd. Tanken har där ingen frihet och ingen själfständig mening; den rättar sig efter nycker och begär. När den en gång vaknat till medvetande, har den funnit sig som en kulturmänniska bland vildar, tvungen till slaftjänst. Och den har drömt skära drömmar om ett lif i någon sval och klar rymd, där den icke längre vore öfverväldigad och kränkt och nedtyngd af känslorna. Det var nödvändigt för tänkandet att göra sig löst ur denna bundenhet. Det behöfde skolas för att icke låta obehöriga hänsyn influera på sig. Hos Platon, och i den grekiska filosofien öfverhufvud, se vi en viktig fas i denna tänkandets frigörelseprocess. Platons filosofi är alltigenom tankearistokrati. Han lägger i dagen, huru värdelöst det vanliga föreställningssättet är, huru människorna, bundna af lägre intressen och vanan, icke äro förmögne att höja sig till sanningen och dygden. Platon ringaktar äfven diktningen, emedan den vädjar till känslorna. Dess språk är ett lägre än filosofiens, lämpadt för dem som endast i diktens eller mytens omklädnad, med tillhjälp af försinnligande illustrationer, kunna fatta idéernas skönhet, och endast genom lockande eller afskräckande bilder kunna lära sig älska dygden. Han anser att dikten icke framställer själfva det verkliga utan endast dess skuggbild. Det dialektiska tänkandet ensamt för oss till idéerna.

Och detta tänkesätt har något beslåktadt med det som är vanligt i våra dagar, om det än hos oss föránledts af utilitistiska hänsyn, som voro främmande för Platon. Det är ett tänkesätt, som ibland får makt med diktarne själfve, så att de tvifla, om det är något värde med deras kall och börja känna sig icke längre behöfliga; liksom en händig slöjdare skulle känna det, då någon kommit och funnit ut en maskin, som gör allt hvad han kunde göra, och därtill bättre. Diktens tid är förbi, och vetenskapens är inne. Dikten breder slöja öfver tingen och blottar dem icke, den mystifierar stället för att upplysa. Det är tid — säger man — att komma från bild och omskrifning till rena sanningen, att låta den sköna leken och drömmarna fara och se lifvet i ögonen och nämna allting med dess rätta namn. Det är känslan som viker och tanken som träder till väldet. »Die Grenzen der Kunst» — förekommer det hos Schiller — »verengen sich, je mehr die Wissenschaft ihre Schranken erweitert». Konsten är ständigt på flykt undan till nya gömslen, medan civilisationen inkräktar urskogarna.

Alltid tillerkännes visserligen diktningen en provisorisk uppgift. Den gräns, till hvilken vetenskapen nått fram, är aldrig den yttersta. Bakom den ligga ständigt andra och vidare, och i synranden blifva ännu alltid länder som vi icke utforskat, orörd vildskog som ingen människa gått i, lyckliga öar långt ute i hafven och alla dessa anade ängder, där det ännu är rum för

hemligheter och under. Men det är endast en tid — tills vi äro där och fått mäta landet i kvadratmil. Och hvad diktningen gjort visar sig då vara endast svaga ansatser, hvilkas betydelse försvinner i vetenskapens planmässiga arbete. Hvad under att diktaren kastar leksakerna från sig och ställer sig bland arbetarne och i ledet? Om en Shakspeare uppstode i våra dagar, skulle han önska sig, att han kunde skrifva en psykologi.

Är då stämningen verkligen något annat än soldiset öfver det som ligger i den yttersta horisonten, en skön förtoning, en brytning af ljuset, som icke mera finnes, när vi komma närmare? Är den något annat än en känsla af själens trånghet och oförmåga att utan ansträngning inrymma ett nytt innehåll, som den ännu icke behärskar, en brist på makt öfver intrycken, ett tillfälligt förlorande af jämvikten i förhållanden som ännu ej äro tillvanda, ett upprörande och grumlande tills vattnet åter lägger sig lugnt och klart, med ett ord en affekt som beledsagar dunkla föreställningar, öfver hvilka själen ännu icke är mäktig, och som slocknar i mån som själen kommer till klarhet och hämtar sig och åter vinner jämvikt? Det första intrycket ett vackert landskap gör på oss, säges vara mera lifligt än det vi sedermera erfara. »Själen har vidgat sig», sade Goethe en gång härom. För

hvarje gång själen så vidgar sig, är det en känsla som den får makt öfver, som böjer sig och gifver efter och tyckes utslockna. Vi tyckas lägga af oss den ena känslan efter den andra i mån som vi växa. Och måste vi icke tänka, då i dag vår själ bringas i skälfnings, att det är intryck, som vi en gång skola hafva styrka att taga emot utan att någon fiber i oss tvingas att vibrera?

Ingen har skönare tänkt denna själens växt och utvidgning än Spinoza. Hos Spinoza ledas vi steg för steg upp för en bergshöjd, upp i allt svalare regioner. Hvarje affekt öfvervinnes i samma nu som de genomskådas, upplöses till något som icke har mening, icke makt och icke verklighet, till det regnbågssken och den hägring den i grunden är. Tillvaron sådan den ter sig för människors ögon, bruten i affekterna, är som ett grumladt glas, en kristall, där lagringen på vissa punkter rubbats och ljuset icke genomsläppes, och dessa punkter liksom smältas om under ett brännglas, och kristallerna utforma sig igen och allt är åter genomskinligt — tankens klara värld. Och likväl — när vi äro däruppe på höjden, i den lätta luften, i den vida stillheten, där lifvets brus höres så fjärran och dess vimmel ligger så långt under oss, att vi öfverskåda det i en blick; när vi sitta där i vår kyliga ro, männe alla affekter då äro aflagda och fullkomligt bortdöda, så att ingen efterklang dröjer kvar efter dem? Eller är där icke ännu dyningar efter blodets svallning, ett sus af stämning? — och

är detta något annat än själva lifvets pulsslåg, så lugnt och behärskad och starkt i sin tysthet som det var kulturens uppgift att göra det? Goethe var ju en vän af Spinoza's visdom, och kanske är den rymd, dit de båda sökte sig, en och samma, och den ro ofvan affekterna som filosofen för till, just densamma hvila och frihet och stämning som diktaren bjuder oss. Och måhända är alltså den känsla som poesien för med sig och för hvars skull vi längta efter poesi, därför att den väcker oss till ett fullare lif, icke något som måste förflyktigas så snart dunklet skingras, som omgifver våra föreställningar, utan något som, då vi närma oss klarheten, följer med, fastän själf för hvarje steg mera förklaradt och sublimeradt?

För mig ter sig saken, som nämndt, sålunda, att känslan har sin största styrka icke endast vid den lägsta utan ock vid den högsta polen af mänsklig utveckling. Den är rådande på det primitiva stadiet, och allt går där upp i den. Tanken är omhöljd och omtöcknad af den. Och framsteget i kultur ligger i tankens emancipation från känslorna. Denna emancipation inträder alltså; och består icke endast däri, att tanken gör sig till den härskande och böjer känslorna under sig, utan äfven däri, att tanken förlorar förbindelsen med känslorna. Den för ett isoleradt lif, ett abstrakt lif. Men från denna isolation vänder tanken sig, i mån som den fullkomnas, tillbaka. Med bibehållande af själfständig-

heten och den fria öfverblicken och begrepps-klarheten som den arbetat sig upp till, tilltager den i fyllighet, i konkretion, upptager i sig och aktualiserar mångfalden af enskildheter, anknyter förmedels dessa åter till lifvet — är åter hemma och fylles på nytt af de gamla känslorna, de samma och dock helt andra, i det hvar och en af dem är behärskad och ordnad in i de andra och stämd samman med dessa. Känslan är i lägre själstillstånd isolerad, patologisk affekt, i högre själstillstånd ingår den åter igen som känsla af vårt totallif, som ästetisk stämning.

På det primitiva stadiet är ännu liflig rapport mellan mitt jag och omvärlden. Under isolationen försvagas denna. Känslan af tillvaro, mitt jags spänning mot det andra, är ringa, känslan af lif är ringa. Det är torkår för själen. För hvarje nytt band som knytes till mellan omvärlden och mig själf, är det en punkt i min själ som får lif; detta återknytande af banden — denna *religio* och återförening med det hela — är som regn på förtorkade rötter och är själens rätta fröjd. Och detta återknytande är diktning.

Det är helt visst sant, att ett visst dunkel i allmänhet — må vara alltid — omgifver det poetiskt sköna. Men om vi tro att den lyftning, som dikten meddelar, är väsentligen sammanhörande med detta »stämningsfulla dunkel» och betingas däraf, så kan detta vara ett misstag.

Den beror väl i stället af ett företräde, som diktningen har framför vetenskapen, och som gör att den trots dunklet — som alltid i och för sig blir en brist — står högre än vetenskapen. Stämningen kommer väl icke af föreställningarnas oklarhet utan af deras rikedom, af den hardt när oändliga mångfald däraf, som på en gång kan hållas fast, fångad i ett konstnärligt grepp. Ett poetiskt uttryck står för oss så på en gång färdigt och helgjutet, att vi icke tänka på den tankeprocess, hvaraf det framgått. Konstnären måste göra sitt verk så fullbordadt, att vi icke se spåren efter hans möda, måste på förhand så vara mästare öfver ämnet, att han icke synes arbeta, eller så intensivt gå upp i sitt arbete, att han glömmer det. Därför se vi icke, att en omfattande tankeoperation ligger bakom, och att den poetiska bilden är en tankeprodukt af hög ordning. Diktaren kan — och detta är från teknisk synpunkt hemligheten af hans konst — i ett ord, en utförd bild, en lycklig sammanställning gripa tillsammans en mängd föreställningar, hvilka vi annars nog kunna taga en för en, men så, att när vi fatta den ena, den andra glider undan, och det därför är ett sammanhang mellan föreställningarna som vi märka sväfvat för oss och liksom i en sekund håller på att gå upp för oss, men som vi förgäfvat bemöda oss att fasthålla. Det är detta sammanhang, denna idé kunna vi säga, som konstnären griper i flykten och håller kvar. Tanken är hos honom finare och snabbare än hos andra.

Och hvarför en sådan rikedom i föreställningssyntesen skulle göra oss någon fröjd och medföra en poetisk stämning? Därför att diktaren härmed kommer oss till hjälp i det som ligger oss alla mest om hjärtat. Ty det kan nog sägas, att ingen finns som icke har fått till sitt följe en dylik idé, hvilken han ideligen, fastän omedvetet, famlar efter, men icke får tag i. Han har, kanske endast i sina klaraste stunder, en dunkel förnimmelse af denna idé, och det står för honom som om det vore hans lycka, som fläktar tätt förbi honom men icke låter fånga sig. Jag tänker icke på dem blott, hvilka liksom äro födda med en tanke, som ligger på botten af deras själ och icke gifver dem ro, förrän den blir frigjord. För dem gifves ingen full lycka, om icke deras hjärta en gång finner rätt på och får tala ut de ord som det bär på. Jag tänker icke på desse sökare efter lifvets mening; eller rättare, jag tänker att vi alla i grunden äro som de. Men detta som är gömdt i oss, är icke hos alla lika djupt fördoldt, och blir icke hos alla lika medvetet. Hos den ene en oändlighet omhöljen, som han aldrig tränger igenom, hos den andre ligger det nästan i dagen från början och färdigt att uppenbara sig i sin verkliga skepnad. Den lycka som människor jaga, kläder sig i tusen former, och när vi gripit henne i den ena formen, byter hon hamn och flyr undan i en annan. Och om nu Platon skulle hafva rätt i, att den Eros, som lockar oss, öfverallt är densamme? Om det som

ligger under allt begär efter lycka, äfven efter lyckan i dess lägsta omklädnader, till sist skulle vara något slags filosofisk drift, en längtan efter att lägga af oss all dvala, att befrias från den drömvärld hvare vi dväljas, att se dimmorna kring oss skingras, känna ögat klarna, med ett ord vakna! — att genom något intryck nå ända in till den lilla punkt som är vårt jag, att känna någon rörelse i själfva denna kärna af vår människa, få den att gifva lifstecken från sig, pressa af den något ord, höra något slags klang från den, känna den lefva; — om all vår åtrå är att *förnimma* oss själfva så klart och fullt som möjligt, att känna oss i mångfaldig och intensiv rapport till tillvaron, att andligen lefva med hvarje del af vår själ, så att hon vidgar sig till att i en *amor intellectualis*, som Spinoza skulle säga, omfatta allt; ty hvarje själ har en längtan till allt, och hvarje del af tillvaron är en del af henne själf och hör henne till så innerligt, som hennes minnen höra henne till, och när någon del glider undan och blifver borta för själen, så är det ett minne som dör och en punkt i själen där lifvet vissnar; — om det är så, skulle det då vara underligt, att den som kan förhjälpa oss till att bevara denna rapport till det hela och hålla de föreställningar, som bilda vårt liffsinnehåll, aktualiserade, får vår själ att vibrera, och att vi i hans konst af instinkt ana en dyrbar gåfva?

På denna fyllighet och rikedom, som diktningen har i jämförelse med vetenskapen, skulle

den ästhetiska stämningen kunna bero, och således icke af dunkelheten. Och långt ifrån att det skulle vara en alltid befogad anledning till misstroende, att en tankeakt är förenad med ett känslomoment, är det tvärt om antagligt, att tanken, när den blifvit fullgången och fullt bemästrar sitt stoff, skall återknyta sambandet med känslan. Det behöfver därför icke vara alldeles orätt, då några filosofer velat göra känslan till organ för filosofien; endast bör det förbehållet göras, att det icke är känslan i och för sig som leder oss, utan en viss art af intelligens, som har det med sig att vara förenad med känsla.

Med några ord måste jag här närmare angifva, hvad som innebäres däri, att ett rikt antal föreställningar på en gång fasthållas i medvetandet.

Antalet af punkter, som på en gång kunna befinna sig i ögats själfva blickpunkt, är i fråga om det yttre seendet icke absolut inskränkt utan låter uppdrifva sig. Detta gäller — i en grad som strängt taget gör en jämförelse oriktig och endast i bildlig betydelse berättigad — äfven om hvad som befinner sig i uppmärksamhetens blickpunkt: hardt när oändligt många föreställningar kunna där på en gång vara presenta. Dock är det helt visst icke principiellt rätt att kalla dem samtidiga, utan snarare är väl förhållandet, att uppmärksamheten icke riktar sig på mer än en

föreställning, strängt taget ett enda moment af en föreställning, i sänder, och att föreställningarna successivt passera blickpunkten, sväfva bort och komma igen, i en hastighet som ju icke är för vår inbillning föreställbar, och som är så stor att den för oss är detsamma som hvila. Äfven då ett innehåll är som fastast fixerad, då konstnären så fått väldet öfver stoffet, att han icke blott kan låta sina syner hastigt framskymta och icke behöfver med nya grepp alljämt hämta dem tillbaka, utan kan liksom sätta sig med korslagda armar och icke hålla dem eller vakta dem, kan vända sig från dem rent af i tilliten till att de icke flyga bort, äfven då är där i den djupa stillheten ett sväfvande, ett försvinnande och ett kommande, ett ständigt böljande och blickande, ett förflyttande af blickpunkten och dock ett ständigt seende ut öfver det hela; därför tydligen, att hvart och ett moment, när det går, är där så fort igen, att det liksom icke varit borta, medan dock under tiden en ström af oändligt många andra glidit förbi; och manne icke förhållandet är detsamma, ifall vi tänka oss allt trängre områden för det inre seendet, så att samtidigheten af äfven de mest elementära momenterna i en föreställning alltid är ett dylikt oscillerande mellan dem? Den intuitiva förmågan ligger då i den högre graden af *agilitet*, af lätthet att förflytta uppmärksamheten, att göra sig lös från en föreställning och återkomma till den och vara på en punkt och

vara allestädes, vara i ögonblicket och vara i det förgångna, med ett ord i alla de skenbart själfmotsägande och underfulla konststycken som den ästetiska verksamheten lyckas i.

Det är denna föreställningarnas (relativt) samtida befintlighet i blickpunkten, denna *comprehensio aesthetica* (ej blott *logica*), för att tala med Kant, som jag ville anse för det väsentliga i en intuitiv tankeakt. Namnet intuition kan också lämpligen hänföras till just denna karakter, ty hvad denna benämning uppmärksammar, är det, att föreställningarna, som i det abstrakta tänkandet endast indirekt äro med i räkningen, förmedels den allmänna formel, hvori deras summa är uttryckt, här däremot äro framdragna och samtliga närvarande och till hands, så att ögat liksom skådar ut öfver dem och omedelbart ser det sammanhang mellan dem som förståndet annars räknar sig fram till.

Och denna *comprehensio aesthetica* är det som icke alltid tillerkännes den betydelse den har, icke i vetenskapen, och hvad mera är, i våra dagar icke heller i diktningen.





3.

»Die Theile haben sie in der Hand,
fehlt leider nur das geistige Band.»

Om jag ser rätt, bör alltså, öfverallt där en stämning slår oss emot, analysen kunna uppvisa en rik syntes af föreställningar, som har bakom sig en vidt omfattande tankeprocess, hvilken på någon punkt sprungit öfver den gräns, där vår tanke stannar till hvardags, och bemäktigat sig ett tankesammanhang som vi annars icke hafva inom vår räckvidd.

Då en reseskildrare för oss omkring i en skön trakt — hvad är det då som så ofta gör att han icke lyckas väcka någon stämning? Det flammar möjligen till någon gång, men det slår icke upp i full låga, och vi gå omkring med honom som om vi vore af med någonting, som om det vore något han glömde att visa oss. Hvad som fattas, är det, att vår författare icke kan hålla det myckna vackra i hop. När han tager det ena i handen, måste han släppa det andra. När vi se spetsen af alpen och få veta,

hur hög den är, hafva vi icke längre foten i sikte och svindla icke vid synen, endast förvåna oss öfver antalet meter. Och när vi hafva nakenheten och snön, så hafva vi icke ensligheten och stillheten. Vi mäta hela bergskedjan, mil efter mil, men vi se icke vidderna. Och när vi sett allt och förvånat oss, stå vi ändå oberörda och väntande, och vår ciceron förstår icke hvad vi mera kunna önska; ty han vet att han visat oss allt. En annan kan komma, som vid första anslaget får hvarje ting att lystra, som om hela naturen med ens finge lif; det är konstnären.

Den realistiske diktaren har ofta varit en ciceron af det förra slaget, utan konst. Han har blifvit det, äfven om han haft förutsättningar till något bättre, därför att hans konstteori icke uppfordrat honom till något mera utan tvärt om intalat honom att slå sig till ro med hvad han uppnått. Det låg något bedrägligt i denna lära om att återgifva verkligheten. Den unge diktaren förstod det sanna i den, men förleddes till ett tekniskt missgrepp. Åsynen af ett landskap hade t. ex. försatt honom i en stämning; med den omedelbara uppfattningen af former och färger och dagrar hade förenat sig en skara af föreställningar som väckts till lif, associationer hade inträdt som till endast ringa del voro medvetna, som fortleddes sig från en punkt till en annan och förlorade sig långt borta, där ögat icke längre kunde följa, gåfvo i aflägsna

vrår ett anslag, utan att han själf visste hvar och endast kände, att någonstädes en sträng vibrerade; erinringar hade väckts af den mest förmedlade natur, det ena sinnets intryck hade öfverförts i det andras — med ett ord, det hade bildats en för honom själf föga skönjelig bakgrund af föreställningar, hvilka hvar och en för sig förde in en känsloton i den stämning, som omgaf honom. Hvad han nu ville hafva uttryck för, var denna stämning, och det kunde i och för sig vara alldeles likgiltigt, hvilka medel han anlidade härför, om han endast lyckades. Han kunde rikta sig på intrycken i första hand, på hvad han för tillfället såg och hörde, eller han kunde vända sig mera direkt mot de förmedlade föreställningarna som blifvit väckta till lif och måhända helt och hållet lämna å sido de ursprungliga förnimmelserna såsom mer eller mindre tillfälliga anledningar. Valde han, såsom realist, antagligen det förra, hade han i alla fall att tillse, att ledningen verkligen vore öppen ända till den punkt, där känslotonen anslås. Men här nedtystades hans goda instinkt af konstskolan. Han litade utan vidare på, att vid en noggrann afteckning af det yttre också stämningen skulle följa med, och däraf dessa många detaljer, hvilka liksom falla utanför dikten och ej höra med i stämningen utan endast kommit med därför, att de råkat hänga samman med det andra. Äfven hos diktare som börjat frigöra sig från realismen, träffar man här och där på en dylik klump verk-

lighet, som alldeles icke hör hemma i taflan utan endast råkade vara innanför camerans ram, när stället kopierades. — Om dem, hvilka icke hade en skalds äkta stämning att gå ut ifrån, talar jag här icke; — huru realismens teori kommit att gifva dessas verk försvar såsom diktning, därför att det föll in under benämningen verklighetsstycke, är något som väl snart af alla inses.

Realismen förbisåg syntesen i diktningen. Den glömde, att det, att gifva sak efter sak, ett bredvid- och efterhvertannat, det är endast hvad många kunna. Därtill fordras flit. Den glömde, att hvad vi söka efter är utsiktspunkter, från hvilka vi kunna öfverskåda lifvet. Diktaren skall se mer än »ett stycke verklighet», skulle några säga, skall lägga något till verkligheten, se ett tankeinnehåll som ligger bakom den. Och det är sant. Detsamma kan också uttryckas så, att han skall se mindre än verkligheten: han skall kunna isolera ett stycke verklighet. Han har framsför sig en väfnad, där trådarna slingra sig om hvarandra i en hopgyttrad massa; han skall förstå att följa en tråd med ögat och fixera den och icke se de andra, skall kunna på det sättet gifva relief åt ett helt system af trådar, så att det blir skönjbart för sig. Och han skall markera detta system, som han isolerat, liksom färglägga det, att det skiljer sig från de andra. Det fordras en forcerad ansträngning och förmåga af vidt omspannande syntes för att göra detta. Detta arbete har alltid ädelstensvärde,

därför att det icke kan effektueras kollektivt, så att ett större antal arbetare och en längre tid kan ersätta hvad som brister i den momentana kraften. Och denna syntes misslyckas ofta i den realistiska litteraturen.

Teckningar i realistisk stil påminna mig ibland om »Grabows katt», den målade katten i Lie's drama af detta namn. Allting är väl gjordt och utan vank och anmärkning. Så kommer en till och anbringar med ett litet drag en gul prick i ögat, och då får katten ännu en fullkomlighet till, nämligen lif. Pricken i ögat är det som saknas i realistiska målningar. Och denna prick är syntesen. Innan den kommer, se vi blott hvar del af ansiktet för sig, och det ena draget går icke i ett med det andra. Med den är det som en förvandling hela ansiktet undergår, så att allting smälter samman och förenas i ögats uttryck. I blicken ligger då hela personen. Hvad pannans form, hvad draget omkring munnen, eller näsans linie antyder, allt det är i blicken samladt till ett, och hela den allmänkänsla, hvarest kroppen tagit gestalt, ända till hållningen på ett finger, är också återgifven i ögat. Med ett ord, denna prick har lyckats knyta allt det andra tillsammans, så att vi omfatta det i en enda känsla.

Hvarhelst ett dylikt karakteristiskt, raskt uppkastadt drag finnes, är det en mångfald af intryck som det binder tillhopa. Och hvem som helst kan — icke sämst i Fliegende Blätter-

karrikatyrer — finna det bekräftadt; en liten krökning kan angifva personens yttre och inre totalitet.

Detsamma då vi betrakta ett skulpturarbete. Medan vi följa de särskilda lemmarnes linier och kanske uppfatta det egendomliga i hvar för sig af dem, kan det hända, att vår tanke med ens och blixtnabbt genomilar bilden, löper öfver från den ena delen till den andra, och åter och ideligen genomfar dem alla och icke släpper dem; och sedan detta skett, är det ena icke isolerad från det andra, utan i hvarje del känna vi också, huru de andra äro, vi hafva på en gång en känsla af innervations- och muskel-förnimmelserna på hvarje punkt, och alla dessa milliontals intryck sälla sig samman till en total-känsla och hålla hvarandra ömsesidigt i aktualitet.

De medel, som tillhöra diktningens teknik, låta alla hänföra sig till ändamålet att syntetisera. En metafor eller bild af hvad slag som helst tjänar just till att sammangräpa ett större antal föreställningar än vi lyckas inpressa i ett, som vi säga, mera färglöst uttryck. Bilden, om den är äkta, är där aldrig för att vara en blomma och en dekoration. Vinden »suckar», en bäck »spritter» o. dyl. ganska alldagliga omskrifningar, huru många detaljer inrymmas icke i dem? — eller i »das Geflüster kluger Myrten, und der Blumen Athemholen» (Heine). Och hemligheten med det vackra i Gluntens enkla »då blir grönt

i hvarendaste dal» ligger väl däri, att dessa ord gifva hvad långa skildringar ofta misslyckas i, en totalvy; de försätta tanken i det tillstånd af sväfvande agilitet, hvarunder den i blinken ilar landet rundt, och detta lilla »-aste» lockar den alltjämt vidare och in i tusen gömslen. I detta »-aste» ligger, utom dess zefyr-associationer, också en effekt som är af samma art som alliterationens: det förlänger med någon liten sekunddel den tid hvarunder vi äro i stånd att fasthålla synen, vi kunna dröja vid detta sus-ljud och med dess tillhjälp hålla oss ostörda; — och hvem vet, om icke alliterationen är en fint som skall understödja syntesen och hjälpa till att hindra någon föreställning från att rymma bort, liksom en upprepad yttre rörelse kan jaga undan sådant som kommer för att störa en pågående tankegång?

Poesiens språk är det mest koncentrerade, så ymnigt det synes strö sina ord — något som, i förbigående anmärkt, icke är utan sin pedagogiska betydelse. Genom de enskilda uttrycken och genom diktens eller diktverkets hela idé åstadkommes en koncentration. Om en författare ville låta oss veta de utvecklingsfaser, genom hvilka ett motiv växt ut till ett diktverk, skulle det helt säkert visa sig, att dikten tillkommit genom en serie synteser, af hvilka hvar och en knutit stoffet hårdare tillsamman på samma gång som den dragit in under sig nytt stoff, liksom en kristall i sin vätska småningom växer sig

större och drager allt flere partiklar in i sitt system. Det händer kanske därunder, att det innehåll som författaren sökt fånga i en novell på långa sidor, det koncentrerar sig alltsamman i en dikt på några rader, som i sin poetiskt rika form icke låtsar något om att den sparar på ord. Gellerstedts och Heines småstycken, några af Snoilskys sonetter, erbjuda goda exempel på stämningar i koncentrerad form, ofta med en liten novell innesluten, en skymt af en människa och ett människoöde. — I smått och i stort, om området är en liten idyll eller det är allt, arbetar diktningen på att lägga någon del af lifvet, som vi icke annars kunna öfverskåda, i perspektiv.

Verkligheten ligger till hvardags för oss som en hopgyttrad massa af isolerade, förströdda, liksom sofvande ting, och det är endast i ögonblick af större andlig spänstighet och högre lif som vi kunna bibehålla den i den kristalliniskt ordnade, klara form, som är den sanna, nakna verkligheten.* Till belysning af denna öfvergång

* Hvad är »diktningens slöja»? Till hvardags är lifvet undanskymdt för oss som af ett töcken, bildligt taladt, och på så sätt, att visserligen vårt yttre öga har utsikten fri, men själen icke kan fatta och sammanhålla allt, icke kan se annat än här och där ett fragment af verkligheten. Vi gå genom ett landskap som våra sinnen uppfatta, men utan att själen öppnar sig för dess skönhet. Och när själen öppnar sig, då manar den fram till sig allt och ser och hör det allt tillsammans och känner det som om en skiljevägg kommit bort. Då

från hvardagsverklighet till konstverklighet må anföras följande ord ur en novell af Ola Hansson: »... Och det kom för min själ några signade ögonblick, hvarunder lifvet bredde sig ut för mig i så sammanträngdt och öfversiktligt fågelperspektiv som Genfersjön med sina stränder för mitt kroppsliga öga. Hvad var det som jag såg? Jag vet det icke, sådant minnes man ej; det är en vision som under en sekund träder fram på himmelen, och af hvilken man endast förmår bevara en obestämd erinring, en vibrerande stämning, en aning, som gör ögat stort och själen vid, några fattiga tankar, dåligt strandgods af alla de härligheter som osynliga sjunkit till hafsbottnen...»

Dessa ord gifva en beskrifning af den medvetenhetsakt som vi kalla intuition; och denna akt är densamma, om det är en diktare, hvilken i ett ingifvelsens ögonblick ser lifvet upplysas vid en hastigt slocknande blix, eller det är en forskare, för hvilken i en dylik stund tillvarons djup blottar sig, för att åter måhända lika fort tillslutas. Hvad som händt i denna sekund, är att tanken ilat ut öfver vidder, som den icke är stark nog att ständigt ompänna. Det är därför som belysningen är så hastigt öfvergående och endast momentan. Det som i ett sådant ögonblick tett

har dimman lyft, dock icke fullkomligt. Allt det som själen ser och hör, är ständigt i bortglidande, gömmer sig och syns igen, och själen varsnar framför det ett sakta viftande, genomskinligt hölje, en rest af hvardagstöcket — dikningens slöja.

sig för ögat, är så mångfaldigt och öfverskådligt, att det efteråt icke alltid eller icke alls kan återgifvas, knappast minnas. Hvad som kan räddas är oftast blott en och annan spillra af abstrakt tanke och reflexion, och det är icke förunderligt, att de som starkast erfarit denna intuitionens rikedom, akta för något ringa syllogismernas grofva, glesa, fattiga väfnad. Häraf det dunkel som hvilar öfver diktningen och öfver allt intuitionens arbete. Detta dunkel finnes där verkligen, och af tvenne skäl: dels därför att vi icke efteråt kunna bibehålla allt det vi sett, hvilket alltså, strängt taget, är ett dunkel i hvardagsuppfattningen; dels äfven därför, att associationerna vid hvarje rikare syntes gripa så omkring sig, att de draga upp i medvetandet äfven det som ligger outredt på djupet.





4.

»Die Grenzen der Kunst verengen sich,
je mehr die Wissenschaft ihre Schranken
erweitert.» *(Schiller.)*

Jag har försökt att framhäfva den teoretiska innebörd som alltid finnes i poesi, men som vi hafva en benägenhet att förbise, därför att den icke ligger naken som i en mera abstrakt tankeakt, utan omhöljer sig i stämningen liksom en gren i sitt löfverk. En diktare skall måhända själf känna sig böjd att protestera mot detta stämningens upplösande i förståndselement och gent emot detta försvara, att hvad diktaren gör, det är icke ett verk af reflexion och sinnrika kombinationer; och han skall hafva alldeles rätt så långt. Men den akt, som hos diktaren fullbordar sig utan medvetande om hvarje särskildt moment och hvarje användt medel, och som icke låter fullborda sig af någon som behöfde reflexionen till hjälp, den kan efteråt, sedan den föreligger som afslutad handling, göras till föremål för en förståndsanalys, och den skall då,

som jag tror, visa sig innehålla alla dessa mycket komplicerade tankeoperationer och — fastän nästan omedvetet utförda — reflexionsakter, hvilka jag sökt fästa uppmärksamhet på.

Och sedan diktningens produkter på detta sätt äro angifna i teoretiska värden, skulle det vara möjligt att anställa en jämförelse mellan dessa tankeprodukter och dem som framkomma i vetenskapens verkstad. Frågan om intuitionens rätt sammanhänger med denna jämförelse. Ligger den tankeprocess, som den omfattar, nedanför eller ofvanför den reflekterande vetenskapens, är intuitionen tankens allra första famlande och gissning eller är den det vetenskapliga tänkandets avslutning och blomma? Den är, tänker jag, både det ena och det andra, och däraf komma till en del de hvarandra motsägande meningarna om den. Tvenne processer äro att följa för att vinna klarhet öfver intuitionens roll och ställning i tänkandet: dels huru ett diskursivt vetenskapligt tankeinnehåll öfvergår till ett intuitivt och poetiskt, dels huru det motsatta sker.

* * *

Att vetenskapen, i mån som hon fullkomnar sig, öfvergår till konst, är det genomgående temat i boken »Rembrandt als Erzieher», och för detta påstående är det jag här måste anföra något till stöd. Den förvandling samma historiska

material undergår, innan den historiska vetenskapen anser sig hafva afslutat sin bearbetning af detsamma, må tjäna till belysning häraf. Det föreligger en samling af data. Dessa pröfvas och sofras af den historiska kritiken, så att alltsamman har faktisk riktighet. Därmed har historikern endast gjort förarbetet. Det föreligger fortfarande endast material. Händelserna skola framställas i sitt kausalsammanhang, sitt ömsesidiga ingripande i hvarandra. Men detta sammanhang kan icke läggas i dagen, utan att händelserna bringas till konkret öferskådlighet. Jag fattar icke, hur en händelse kommer till, om jag endast abstrakt tänker mig dess orsak, utan först när jag kan fullt sätta mig in i de omständigheter, hvarur den resulterade, omedelbart känna de driffjädrar som satte den i gång, den stämning hvarur den historiska handlingen föddes. När jag tänker mig orsaken, måste min tanke hafva en bakgrund af en oändlig mängd konkreta föreställningar. Historieskrifvarens konst är att frammana dessa föreställningar och samla dem så, att vi kunna operera med dem och hafva en enhetlig känsla af deras totalverkan. För den konstlöse historikern glida de i sär; han *kan*, med all sin noggranna utredning, icke motivera en händelse.

Jag har någon gång sett en anmälan af tvenne historiska arbeten, det ena ett sådant som, fastän framställande händelser dem många andra verk anført förut och som bearbetats af våra bästa forskare, dock lämnade någonting nytt;

som lät historiens personligheter stå fram med en individuell prägel, och lät händelserna få den betydelse som de på sin tid haft för dem, hvilka däri satt in något af sitt dyrbaraste, och som de alltför ofta förlora, när de rullas upp för oss som till tidsfördrif eller forskningsobjekt för en åskådare; ett arbete där något litet ord emellanåt kunde slå ett band mellan olika sekler, så att vi plötsligt i någon tidsrörelse igenkände samma ström som vi en gång förut sett i en aflägsen tid; där författaren hade förmågan att ständigt hålla oss ofvan ytan och med utsikten fri och vidsträckt, och förstod att föra oss ett godt stycke upp emot dessa utsiktshöjder från hvilka vi kunna se mänsklighetens vandring från ofvan, och där stillheten längst uppe gömmer på en aning om lifvets hvadan och hvarthän; — så det ena arbetet, och det andra berömvärdt exakt och duktigt vill jag tro, men därutöver intet. Den som fackman framstående anmälaren granskade de faktiska uppgifterna, fann några misstag i det första arbetet, och ett par äfven i det andra, hans välbehag tycktes luta sig allt mer hän emot det senare, och man väntade endast att han efter denna granskning skulle anlägga en annan synpunkt och skilja den geniala bestående skapelsen från den goda historiska handboken — men om denna skillnad intet ord, ingen minsta antydning. Utom en — i de välsignande slutord, hvori förläggaren brukar få mottaga sin kompliment för bokens värdiga utstyrsel, erhöll

äfven författaren ett artigt leende erkännande för den vackra form, hvori han klädt sitt arbete — »ett verkligt språksmycke». Som om icke denna form just vore arbetets väsentliga innehåll! Det ligger något, låt oss säga kostbart, i det välbehag och den feinsmecker-min, hvarmed bildningsfilistern gör sin kur för dessa »stilens blommor», som han tager för pynt, och som han fröjdar sig åt på samma sätt som åt sitt eget fest-oratoriska kling-klang.

Det är just den filiströse granskarens fint, att föra det innehåll, som han själf icke är i stånd att gifva eller tillägna sig, in under rubriken form, för att därmed beröfva det vetenskaplig kurs och endast gifva det värde som delice och krydda. Och det behöfver därför knappast vara en paradox, om någon säger, att formen är allt och innehållet intet. Då en historiker utan konst angifvit de olika egenskaper som möjligen ingå i en historisk karakter, men utan att dessa egenskaper springa samman till något individuellt, och en annan författare, med framlockande af friska, lefvande drag, med sammansättningar, jämförelser, bilder, med alla de grepp, som endast den geniala instinkten finner, lyckats fånga just detta individuella — så strör kritikern artigheter för de granna orden. När en historieskrifvare för länge sedan är på det klara med kausalsammanhanget, groft och abstrakt taget, och han godt skulle kunna nämna vid namn den idé som han varit på jakt efter i

ett århundrades historia, men ännu bidar, tills han en dag kan fånga hennes bild på plåten med fullt bestämda drag, tills han så genomarbetat stoffet, så länge rensat det, ordnat det, opererat med det, att det icke längre gör honom motstånd utan villigt låter sig frammanas, och han så är i stånd att gifva oss tidehvarfvets stämning så fullt, så samvetsgrant och vetenskapligt exakt vill jag säga, att alla enskildheterna, hvaraf den resulterar, kommit till sin rätt och hafva sin ton med i helheten, när han utlyssnat och gjort det möjligt för oss att höra idéens tysta förbisväfvande; — då vibrerar vår själ, som hon alltid gör när något af lifvets djup blottas för oss, och beröres som af musik; då förstår filistern att det spelas, och gläder sig måhända, och vet att värdera vackert språk. Men något innehåll, som han icke förut var i besittning af, vet han icke om att han har mottagit.

Det är ju icke utan exempel, att i vetenskapliga arbeten ett mer eller mindre starkt poetiskt element är inmängdt. Frågan är om detta — förutsatt naturligtvis att det är äkta — är något för vetenskapen själf oväsentligt, eller om det är något som med nödvändighet framträder just på de punkter, där det vetenskapliga arbetet nått så djupt in, att det berör våra djupare lifsintressen, och om det rent af är vetenskapens mål att på alla punkter göra sig väg till denna gräns och så att säga träda inom vår känslorhorisont. Hvarje gång, skulle man kunna tro,

som forskningen kommer inom vår känslouidd, slår den ut i stämning. Det förefaller som om det poetiska elementet blefve mera koncentreradt allt som stoffet mera bearbetas. Detta senare undergår en följd af reningsprocesser, för hvarje gång befrias det från något obehörigt, hvilket fälles till botten och afskiljes, och hvad som står kvar som ett sista destillat, en *quinta essentia* — är icke det alltid poesi?

Vetenskapen åsyftar att komma till en allt högre grad af enhet, till synteser af allt högre ordning. Äfven då nytt material hopas, är det — oafsedt praktiska sidointressen — behovet af en ny syntes, som leder forskarne. Så länge syntesen ännu är oklar, gå de på måfå, i planlös detaljforskning, och under alla tider är det i vetenskapens förråds-kammare ett betydligt öfverskott af sådant material som ännu icke fått någon användning. »Die Theile haben sie in der Hand, fehlt leider nur das geistige Band.» Detta material bearbetas, och bearbetningen består i att detaljerna ställas i sammanhang med hvarandra. De ingå kombinationer, hvilka sträcka sig vidare och vidare, och när en af de stora epokerna kommer, är det en väsentligen högre syntes som är färdig och i ett slag griper ut öfver stora områden. Så med Copernicus och Newton och Linné och Darwin, och alla andra stora forskare.

Men icke ens dessa vetenskapliga synteser beröra oss alltid som en diktartanke. De refe-

rera sig — skall man invända — endast till förståndet och uppkalla icke någon stämning. Och häraf skulle man då draga den slutsatsen, att den enhet som vetenskapen åsyftar är af helt annan art än den som diktningen åstadkommer, och att vetenskapens arbete kan drifvas till sin högsta fullkomning utan att vetenskapen därför blir i minsta mån mera besläktad med konsten.

Emellertid — är vårt teoretiska behof verkligen tillfreds, och är det syntetiska arbetet därmed avslutadt, sedan vi uppställt den abstrakta formeln för en företeelse? Om det så förefaller, kan det måhända bero på, att vi betrakta en särskild vetenskap, eller endast en begränsad afdelning inom denna, isolerad för sig. Men då ett fack inom vetenskapen avslutat sitt arbete med ett ämne, är forskningen i sin helhet ännu icke färdig därmed. Det går endast öfver gränsen från en vetenskap in i en annan. Angående exempelvis en sådan tanke som den Darwin införde i sin vetenskap, kan det först och främst ifrågasättas, om den icke redan i och för sig kan väcka en känsla af samma art som den vi erfar, då en diktare öppnar något vidsträckt perspektiv för oss, men i alla fall är det påtagligt, att denna tanke icke rymmes inom det naturhistoriska facket ensamt, utan griper in på äfven andra områden och där utvecklar sig i de mångfaldigaste tankeförbindelser och gör sin insats i vår totala lifsåskådning. Och hvarje forskningsmaterial måste ju, innan det förts fram till

denna punkt, anses såsom i vetenskapligt afseende ännu icke förädladt och tillgodogjort — om det än för praktiskt-tekniska ändamål gjort sitt gagn.

Det är utan tvifvel vist, då den mera periferiska detaljforskningen söker hålla sig strängt innanför sin utstakade gräns, men det är kännetecknet på dess verkliga vetenskaplighet, om den dock alltjämt pekar in emot centrum och för sitt stoff i denna riktning samt liksom lämnar det omedelbart i händerna på den, inom hvars fack det skall föras vidare. Och i samma mån som en vetenskaplig tanke närmar sig och träder i förhållande till vårt mera centrala lif, aflägger den med nödvändighet den abstrakta karakter, som den kunnat hafva, innan den tänktes ut i hela sin vidd, den blir icke blott det nakna sakförhållande, som att börja med konstaterades, utan detta sakförhållande ses i en oändlighet af relationer, dess inflytande går ut i alla riktningar och i de finaste förgreningar, hvilka i öfverskådlig mångfaldighet sprida sig genom hela vårt tankeinhåll. Där icke en vetenskaplig idé tänkes i förening med den konkreta rikedom af sina verkningar, där är vetenskapen icke heller kommen till klarhet med denna idé, utan tiden väntar ännu på den som, med en öfverlägsen tankestyrka, förmår att utföra den samma. Hvad betydelse en djupare ingripande naturvetenskaplig tanke, t. ex. Darwinismen, har i sitt mest intima förhållande till oss, kan icke

räknas ut genom några som helst formler eller genom abstrakta syllogismer, utan i fråga därom hafva vi endast tilltro till den, som erfarit denna betydelse, som har varit tillräckligt sensibel för att känna det nya reagera, och energisk för att samla och fasthålla dessa reaktioner och kunna markera en totaluppfattning af dem — någon alltså som har intuitionens gåfva.

Den enhet, hvartill vetenskapen enligt de flestes mening uteslutande syftar, skulle vi, med det redan använda uttrycket af Kant — hvars uppgift det i allmänhet var att sätta skarpa gränser, där vi hafva att finna förmedlingarna — kunna angifva som en *comprehensio logica*, medan den enhet som af diktningen åstadkommes, vore en *comprehensio aesthetica*; och den åsikt, jag här velat utveckla, är då denna: att *comprehensio aesthetica* äfven den ligger inom vetenskapens egna gränser, och att den, långt ifrån att vara oförenlig med vetenskaplig klarhet, infinder sig just då, när vetenskapen är färdig med sitt arbete och fullkomligt behärskar sitt stoff.

* * *

Det är emellertid endast den ena sidan af utvecklingen som vi hafva i det nu omtalade fortgåendet från ett material, hvilket redan är granskadt och i sina detaljer klarlagdt, till en syntes af detta. Lika ofta är utgångspunkten

en i förväg tillkommen syntes, hvars innehåll det gäller att analysera. I ena fallet gå vi tillväga liksom då någon genomvandrar ett land och efter hand kan göra sig en totalbild af det samma, i det andra fallet hafva vi förut från någon utsiktspunkt fått den allmänna konfigurationen af landet och hafva sedan att justera enskildheterna genom en undersökning punkt för punkt. Analysen och syntesen äro tyenne strömningar som ideligen mötas, som den ena tråden i en väfnad möter den andra. Man kan säga, att de förutsätta och intermittera med hvarandra som in- och utandning (Goethe), men i själfva verket äro de ännu mera intimt förbundna, så att hvarje syntes på samma gång är en analys, en isolering (jfr sid. 25), och tvärt om. Båda dessa riktningar äro att iakttaga alltid och samtidigt. Men detta hindrar icke, att stundom den ena kan förhärskas, stundom den andra. Det kan hända att analysen går i förväg för syntesen, såsom förhållandet är, då vi hafva ett öfverflöd på material, på detaljforskning, som icke funnit ett bestämdt mål; och det kan hända att syntesen ilar före och i dunklet uppfångar, så godt den kan, ett sammanhang, innan den analyserande undersökningen kommit dit med sin lycka. Och det kan mycket väl sägas, att den ena tiden öfvervägande lider af osmält material och törstar efter en syntes, en idé, ett befriande ord, liksom Faust i sin myckna lärdom, och den andra tiden tvärt om har tumlat sig trött med

dessa nya, vidt farande, så mycket lofvande idéer, och känner behof att samla material till barlast och komma på fast mark och lugnt fullkomnande efterarbete. I allmänhet skulle man väl kunna anse den engelska och den franska forskningen hafva sin styrka i analysen och den tyska i syntesen, men på samma gång denna motställning nog i stort sedt har grund för sig, kan det icke bestridas, att den tyska vetenskapen just lämnar de ytterligast gående exemplen på detaljforskning utan plan, medan den engelska vetenskapen är alltför praktisk för att icke med all sin stundom andefattiga nykterhet åtminstone hafva ett bestämdt syfte, för hvilket materialet finner användning, liksom fransmännen hafva ett alltför starkt behof af begränsning och klarhet och för liflig adresse till publicum för att icke i sin framställning städse sörja för att hafva någon, som oftast ganska godtycklig och oväsentlig, *point de vue*.

Det anmärkningsvärda i förloppet af den analyserande processen är nu den omständigheten, att syntesen, när den skall underkastas analys, synes hemfallen till att gå sönder och förstöras, hvarvid likaledes den däri möjligen inneboende stämningen går förlorad. Iakttagelsen, att så sker, är riktig. Men hvad som är oriktigt, är den slutsatsen, att detta sker på grund däraf, att idéen blifvit utredd och utsatt för dagsljuset. Orsaken är väl i stället den, att vi icke kunnat bibehålla den vidsträckta öfverblicken som vi

från början hade, totaluppfattningen af ett vidlyftigt material på en gång som syntesen möjliggjorde. När vi företaga en närmare granskning af en tanke, komma vi in bland detaljerna och kunna endast tänka på en begränsad mängd af dessa, och äfven stöta vi på en del afvikningar och motsägelser i smått som icke vilja låta förena sig med hvarandra, svårigheter som, äfven i de fall där de visa sig öfvervinneliga, dock för en tid måste förhindra den syntetiska enheten. En dylik öfvergångsperiod, då allting ligger i spillror och skräpar som arbetsmaterial på vetenskapsmannens bord, kan svårligen undvikas, om vi vilja försäkra oss om syntesens riktighet i alla fogar. Dock är det så, att i samma grad ett arbete är genialt, är denna öfvergång midre märkbar, och stoffet behärskas äfven under granskningen så väl, att enheten icke brister, och icke heller stämningen. Då emellertid under en sådan öfvergångsperiod det teoretiska underlag, som behöfves för en stämning, icke längre är för handen, är det naturligt, att poesier för samma tid är förjagad. Men i fall vi, sedan detaljerna äro klara, alla hvar för sig undersökta och utredda, kunna vända tillbaka och skåda ut öfver det hela igen — är det då icke förmodligt, att vi å nyo skola erfara samma lyftning och höga ro i sinnet, och att stämningens fågel åter skall komma och slå ned invid oss?

Ett exempel till belysning häraf må hämtas från ett af Ibsens dramer, »Peer Gynt». Då man

läst dramat till slut, samlar sig det hela i denna bild: Peer Gynt, som ett helt lif igenom kämpar med »Böjgen», en dimgestalt, hvilken ingenting är när han går den på lifvet, men som städse på nytt står honom i vägen, gör honom motstånd, förlamar hans vilja, söfver honom. Och vi se i denna strid hela mänsklighetens lif betecknad, dess tragiska vandring i glömskans öken. Så bizarrt som detta drama alltigenom är, så finnes det däri i alla fall en höjd, där vi kunna gå upp och se vårt lif i perspektiv; det innesluter en syntes af konstnärlig rang. Men vi kunna ju icke i alla tider stanna vid denna bild, som diktaren här bjuder oss. Ty det som vi kämpa med, är dock icke en dimma, eller en person, eller något som ingenting är. Vi måste plocka denne Böjgen i tu och se hvad han i grunden döljer. Och i detta fall hafva vi måhända verkligen i någon mån en vetenskaplig motsvarighet, som kan gifva oss en föreställning om, huru ungefär en analys af Böjgen skulle gestalta sig. Då vi hos Fichte följa jagets kamp för sin själfbevarelse gentemot detta andra som gör det motstånd, skola vi svårligen undgå att se någonting liknande Böjgen småningom stå fram för oss. »Peer Gynt» innesluter samma frihetsproblem, för hvars lösning Fichte opererade, spelar öfver samma mysterium, som bildar det innersta i den tidens filosofi, det under, hvarigenom friheten löses ut och Böjgen faller tillsammans. Men huru svårt är det icke att vid det veten-

skapliga isärläggandet få med allt det, som outredt kan läggas i en symbol, och att vid analysen bibehålla det stora sammanhanget och vyen ut öfver människolifvet? Dock, fastän svårt, är det icke omöjligt, och det lider intet tvifvel, att om någon kan det, så skall vårt lifs saga icke synas oss mindre gripande och underbar därför, att den lägges fram för oss i all sin enkla sanning. Vi kunna måhända då kasta bort symbolen och tala rent ut utan bilder, eller kunna vi behålla den, men så, att vi alltigenom veta, hvad den betecknar.

Bilden är i och för sig icke väsentlig för stämningen. Den är ett medel för syntesen, och när den icke det är, är den en värdelös grannlåt; och i fall samma mål kan vinnas med ett annat medel, så är det lika godt, eller bättre. Ibland har det enkla hvardagsordet, den nakna benämningen, mera syntetisk kraft, och liksom det kan hända, att en författare plötsligt finner en bild, hvori ett vidlyftigt innehåll, som han velat pressa samman, koncentrerar sig, så kan det också hända, att han finner ett rättframt ord, i hvilket allting är sagdt bättre än han hade det förut i sitt bildspråk. Och den »springande punkten» i en dikt är lika ofta ett dylikt uttryck, som i sin fullkomliga enkelhet kommer raka vägen ur hjärtat och har personens allra innersta stämning och natur med sig. I Heines bekanta »alte Geschichte»: Ein Jüngling liebt ein Mädchen o. s. v., skall man förgäfves leta efter en

bildlig omskrifning. Det är det enklaste möjliga sätt att omtala en hvardaglig sanna saga, som vi icke mycket fästa oss vid, när vi se den i det verkliga lifvet, därför att där de olika kapitlen falla så i sär för oss, att vi till hälften hafva glömt det ena, när vi läsa det andra, och vi sällan få dem så sammanträngda i en vy som vi hafva dem här i dikten. I sin roman »I hafsbandet» har Strindberg lämnat en exposé af naturvetenskapliga fakta, hvars mycket stora poetiska kraft tydligen ligger i den vida öfverblicken ut öfver utvecklingsskedena och ej i något poetiskt beslöjande af i och för sig prosaiska ting.

Bilden skall i själfva verket alltid vika, men icke nödvändigt till ordet, utan endast så, att den upphör att vara bild, eller, om man så vill, att den såsom bild blir fullt genomskinlig. Schiller har i sina »Briefe über die ästhetische Erziehung» markerat det nya kulturstadium, hvari bilden genomskådas och ej tages barbariskt efter orden utan förstås som bild, och skenet fattas såsom sken och följaktligen icke längre be- drager; hvilket vi ju också kunna uttrycka så, att vi på detta stadium gjort oss fria från det bildliga i bilden och endast behållit det verk- lighetsbetecknande i den, alltså att den icke längre är bildlig omskrifning annat än till formen.

Det är det vanliga, att en viss öfvertro vid- häftar bilden eller symbolen, ett oäkta skimmer, som snart försvinner och lämnar efter sig in-

trycket af något urblekt. Och denna öfvertro är långt ifrån störst i den rena poesien och sedan aftagande till den punkt, där poesien öfvergår i verklighetsspråk. Det är tvärt om så, att i klassisk poesi finnes denna öfvertro icke, och i verklighetsspråket icke, men däremot i den region som ligger däremellan, där bilden är till hälften poetisk omskrifning och till hälften verklighet. Det är förmodligen detta mellantillstånd som Schelling afser, när han sätter myten såsom förmedlingen mellan verkligheten och den ästhetiska åskådningen. Den tyska filosofien på hans tid är omisskänneligt mytisk, halfpoetisk, i det att bilden för de filosofiska begreppen icke hinner till att aflägga sin omklädnad af öfvertro. Schiller har liksom Fichte och Schelling en stark tendens till att pressa bilden till myt. »Form» och »Stoff» blifva något midt emellan filosofiska termer och mytiska, icke bildliga, personifikation; formen blir verkligen, för att använda Schillers egen bild, en slags Zeus som ändar Saturni välde. Goethe däremot — särskildt sådan som han framstår under sina sista lefnadsår i samtalen med Eckermann — stod märkvärdigt fri från det mytiska. Han kan röra sig i samma uttryck som Schiller och filosoferna, eller i teologiens termer, men i hans mun äro dessa uttryck blott bild och alldeles genomskinliga beteckningar för psykiska processer eller dylikt. Hans element är den helt och hållet poetiska bilden, som represen-

terar hvad Schelling riktigt fattar som det högre stadiet, den ästhetiska åskådningen. Vid verklig ästhetisk åskådning råder ett fullkomligt samförstånd, som gör uttrycksformen likgiltig; symbolen eller den nakna benämningen, båda äro lika sanna och lika enkla och rakt på sak och fria från mystifikation.

Den öfvergångskris, som analysen betecknar, är öfver hufvud taget all utvecklings kris och alltid till någon del oundviklig; men i mån som denna öfvergång göres på ett skickligare och finare sätt inom diktningen, vetenskapen, pedagogien, aflägger odlingen mer och mer af sin barbariska karakter och ingår i den konstålder, som är framtidsmålet.





Om den intuitiva uppfattningen är af någon betydelse, så bör detta visa sig framför allt inom den vetenskap som är den mest centrala, nämligen filosofien. Måhända blifver den roll, intuitionen där spelar, mera begriplig, om vi taga i betraktande det enskilda lifvets afgöranden af mera intim art, där det intuitiva förfarandet är alldeles påtagligt.

Hvad vill det då säga, att vi vid något ögonblick få en fingervisning af instinkten? — Hvad är det som sker, då vi i en sådan stund af klarhet se, hvar vägen ligger? Förmodligen det, att vi då lyckas draga fram alla de faktorer vi hafva att räkna med, hålla dem tillhoppa samtidigt, så att vi kunna väga den ena mot den andra, pröfva huru hvar och en af dem verkar samman med de öfriga, och hvilket mått af energi den själf kan bibehålla vid reaktionen från alla de andra, hinna känna samtliga faktorernas totalverkan och den resultant som framgår af deras inbördes

spänning. I våra flesta ögonblick är det icke möjligt att operera med annat än ett fåtal, ytterst ringa fåtal, af förhållanden. Redan vid ett så enkelt afgörande som val af yrke, är det en oöfverskådlig massa af enskildheter, som skola tagas i betraktande, ifall det nämligen icke gäller endast att välja hvad som ger största möjliga ekonomiska fördel, hvilket vanligen, fast icke alltid, kan med vanlig eftertanke uträknas, utan det äfven skall tagas hänsyn till anlag och behof och individuel läggning. Huru oändligt mycket ligger icke redan i en persons uppfattning af sig själf? Hans medvetna reflexion kan svårligen omfatta annat än några få drag, några få behof i sin allmännaste riktning och icke i den bestämda säregenhet de hafva och som allt kommer an på. Och därefter, hvilken ofattlig mångfald i de omständigheter som vi kunna hafva i tanken att gifva oss in i. Af ju mera inre art afgörandet i fråga är, dess mångfaldigare blifva faktorerna som det skall räknas med; alldeles särskildt naturligtvis i förhållanden af så delikat art, att personens innersta lycka skall beräknas. Där behöfver vågen vara till ytterlighet fin, där kan icke räknas med grofva allmändrag, utan de minsta måste tagas med och balanceras emot hvarandra, och reflexionen är icke fin på handen nog för att göra det. Den stör ofta med sina dispyter instinktens tysta efter-sinnande. Alla dessa faktorer *hvar för sig* kan vederbörande möjligen hafva en uppfattning af

och vara uppmärksam på — reflexionen och det dagliga öfverläggandet består just i att ideligen gå igenom raden af dem, från den ene till den andre — men det är ju just samtidigheten det kommer an på. När jag har det ena på vågen, så är det andra sin väg igen, som det skulle vägas mot. När jag blifvit klar på verkan af en viss grupp orsaker, har jag kanske icke makt att hålla flere i handen, och så ligger det där alltsamman igen, när jag vill taga äfven de andra med. Och om nu i en stund jag lyckas hålla tag i allt på en gång — då är det just hvad jag kallat intuition som äger rum, den *comprehensio aesthetica* som i en blick sammanfattar en åskådning, hvilken Kant säger icke kan rymmas i ett begrepp. Det kan lyckas mig måhända att bibehålla min intuition en lång stund, att i god ro länge, som det förefaller mig, åskåda mitt lif och dess förhållanden och hafva god tid att genomskåda och räkna ut hvad jag annars icke har tillgång till, och det är för mig som vore jag kommen i ett tempel, hvarest sierskan svarar mig på det som jag spörjer om mig och mitt öde. Det kan räcka längre eller kortare, detta tillstånd, men antagligt är, att det icke blir stort mer än ögonblickligt, och att i en blink oraklets portar äro lika slutna för mig som någonsin — och jag knappast mer än i summa kan gömma de ord jag förnummit. Det ligger i den öppnaste dag, att dessa stunder äro ögonblicken för vår största spänstighet, den allra

högsta stegringen af vår tankekraft, en öfver-spänning i själfva verket af denna, som icke kan vara annat än momentan.

Skulle icke de frågor, som filosofien handskas med, också kräfva för sin lösning denna ytterliga ansträngning af tanken, som ligger i intuitionen, reflexionens höjande till en så ovanlig grad, att den icke är sig längre lik utan får annat namn? Ty hvad är intuitionen annat än reflexionen, när denna lyckas i sin ansats?

* * *

Det förefaller mig, som om det förhölle sig med de vetenskapliga spörsmålen på alldeles samma sätt, som med det privata lifvets afgöranden, att nämligen några af dem kunna förklaras och lösas mera mekaniskt, emedan det material som de behandla, städse är tillgängligt och möjligt att fasthålla, så att samlandet däraf kan gå steg för steg och fortsättas den ena dagen där det slöts den andra, och af den ena personen där det lämnades af den andra; medan däremot somliga frågor icke kunna lösas på detta sätt, därför att de äro mera komplicerade och de olika faktorerna icke stå till att på det sättet samla och öfverräkna, icke stå till att hålla kvar så att man kan registrera dem i all ro, utan det endast är i flyktiga momenter som tanken kan med en yttersta ansträngning och

kraft taga en ögonblicksbild af dem och uppfatta deras konstellation — d. v. s. dessa senare frågor bero af intuition och kunna icke bringas vidare när som helst och af hvem som helst, utan måste ligga och vänta tills en uppenbarelse i dem kommer, som alltid för oss synes mer eller mindre mystisk.

Att de filosofiska frågorna i allmänhet äro af det senare slaget, är vår tid icke så klart medveten om, och den är därför föga böjd att beträda de områden, dit intuitionen för, och stannar, med en viss belåtenhet, inom omkretsen för vår hvardags- och genomsnittssynvidd, och jag kan icke se annat, än att vår tid öfver det hela tagen är i samma belägenhet som en person, hvilken i sitt intimaste lif icke söker ledning af det omedelbara spårsinne, som iakttaget med större känslighet och sluter med större finhet än den linieräta, alltför grofva reflexionen.

Filosofiens frågor äro af denna art — dock icke alla. Det gifves äfven inom filosofien undersökningar på mera periferiska områden, där intuition icke är af nöden. Det gifves psykologiska fakta som kunna konstateras på samma sätt som naturvetenskapliga fakta, och vissa lagar som kunna ledas i bevis på ett så evident och allom klart sätt, att om dem icke längre kan tvistas, utan de öfvergå till det förråd af vetande, som vi kalla exakt och hvarom icke kan råda mer är en mening, lika i det ena landet och i det andra. Filosofien har dylika frågor, men

dessa äro icke hela filosofien och icke den viktigaste delen. En sådan fråga som den om viljans frihet, tagen tillsammans med sina etiska konsekvenser, hör exempelvis icke till denna klass. Det torde icke finnas någon filosof af rang, som icke håller så väl determinismen som indeterminismen, i deras populära form och med de biföreställningar de däri upptagit, för att vara båda lika orimliga. Och äfven hos en modern determinist som Stuart Mill och en anhängare af exakt metod inom filosofien som han, visar sig denna fråga ligga så djupt, att flertalet af hans anhängare svårligen följt honom i hans tankegång, hvarför äfven Mill själf uttryckligen förklarar den populära determinismen, äfven sådan den kan förekomma hos vetenskapsmän, vara en åsikt som icke alls sammanfaller med hans egen. Detta antyder att spörsmålet är af mystisk natur.

Och vid afgörandet af frågor af denna art spelar personens totala tillstånd liksom i det enskilda lifvet en mycket viktig roll, och en viss subjektivitet blir därvid rådande — med hvad rätt är något, som det är af största vikt att vinna klarhet i. I Fichte's »Erste Einleitung in die Wissenschaftslehre» förekomma några yttranden i denna sak af intresse. Fichte utvecklar här den tanken, att det är karakteren, som fäller utslaget vid val af filosofi. Han kan med dessa uttalanden tydligen icke mena, att där icke skulle gifvas förnuftsgrunder för den idealism han gör gällande (hela hans Wissenschaftslehre

är ju ett försök att framställa dessa grunder), och att valet mellan de motsatta lifsåskådningarna skulle bero allenast på hvars och ens subjektiva tycke och ingen ledtråd för valet finnas mer än tycket. Han yttrar sig tvärt om med styrka emot den subjektivitet, som ser i facit på förhand och ändra faktorerna därefter, det vill säga som har ett visst mål den vill komma till och förfalskar talen för att det skall gå ihop. Men hvad han velat påstå, är att det vid sådana frågor kommer an på hela personens spänstighet. Och hvad vill det egentligen säga, att hela personligheten skall vara med i tänkandet? Det — skall man säga — att tanken först arbetar isolerad, men att därefter känslolifvet vaknar och viljelifvet och blanda sig i spelet; det vill säga, tanken kan icke finna vägen, då kommer viljeriktningen till och afgör tviflet med ett maktspråk, obekymrad om hvad som är sant eller ej, ett helt och hållet oberättigadt inlägg alltså. Men detta är icke det verkliga förloppet. Det nya som sättes in i tankearbetet är icke ett affektivt element endast utan ett nytt intellektuellt element, som står i sammanhang med det affektiva. Hvad som sker är det, att då personligheten lefver upp, återvänder känsligheten i de punkter som till hvardags äro döda, den känner sitt förhållande till sin närmare och fjärrare omvärld tusenfaldigt rikare och starkare än annars, fullständigare än annars, allsidigare, själen finner sig hastigt omgifven af ett material till

iakttagelse, som icke fanns till för den förut — med ett ord, det är intellekten själf som i dylika tillstånd vinner i finhet och styrka. Det är icke affekten, som faller utslaget, utan intellekten.

Det gifves utan tvifvel ett slag af subjektivitet som är alldeles fördömlig i all vetenskap, nämligen den som på grund af subjektiva önsningar och fördomar gör medvetna eller omedvetna felslut och som består däri, att intellekten våldföres eller bedrages af de affektiva böjelserna. Men det är ett annat slag af subjektivitet, nämligen den som Fichte påyrkar, som är ovillkorligen af nöden i filosofiska undersökningar. Och måhända är gemenskapen mellan dessa båda arter af subjektivitet mindre en gemenskap i sak än i ord. Ty hvad vill den subjektivitet säga, som här är betecknad såsom berättigad? — Måne något annat än det, att personen hängifver sig helt åt undersökningen, öppnar sig helt och hållet för intrycken, erbjuder sig oförbehållsamt åt dem, med hvarje fiber spänd till att lyssna, anknyter så många rapports som möjligt, gör sin uppfattning så allsidig, så exakt som möjligt — så objektiv som möjligt? Det kan likväl vara både riktigt och nödvändigt att med ordet subjektivitet beteckna båda dessa sätt att tänka, ty det är nu en gång så, att vi ofta måste använda samma ord för det som från en synpunkt är rakt motsatt, men denna likhet i namn bör ju icke få förvilla oss, så att vi göra subjektivitet

i god bemärkelse liktydig med godtycklighet; den är just rena motsatsen och skulle för den sakens skull godt kunna kallas objektivitet — ett sökande och spörjande och mottagande utan alla förbehåll.

Det är ju en fråga som omtvistas, huruvida individualiteten eller folklynnnet får hafva någon betydelse och inverkan i vetenskapliga ting. Vetenskapen åtminstone, kunde man tycka, måste få vara internationell, om än konsten och diktningen må hafva nationell prägel. En vetenskaplig åsikt måste hafva samma giltighet, alldeles oberoende af land och folk och enskild läggning. Hvarje folk må ha sin konst, men de måste ha sin filosofi gemensam. Härmed förhåller det sig utan tvifvel så, att de vetenskapliga åsikter, som icke äro beroende af intuition, äro helt och hållet internationella, men icke så de öfriga. I fråga om dessa andra är det ganska visst, att det ena folkets åskådning, om den är originel och ej ett ytligt lån, måste blifva olika det andras, därför att det ena folkets lynne och allmänstämning håller en viss grupp af föreställningar vid mera ständig aktualitet och följaktligen den lifsåskådning, hvilken resulterar häraf måste blifva en annan än hos ett annat folk, hos hvilket andra föreställningar stå mera i förgrunden. Universum är icke detsamma för alla, och uppfattningen däraf måste äfven blifva olika. Och det är ingen orimlighet, att ett folk måste söka finna sin egen filosofi, och att det, om det

under en längre tid lefver på en främmande åskådning, kan taga skada däraf, i det att denna icke är den, hvori det folkets lifsmöjligheter bäst utveckla sig.

* * *

Intuitionens betydelse i filosofien faller måhända lättast i ögonen vid behandlingen af de etiska frågorna. Det kommer vid dessa frågor an på en utomordentligt långt gående nyansering, så fin att det ovillkorligen behöfves konstnärlig förmåga för att åstadkomma den. Ett nytt uppslag inom etiken vill säga, att en ny sinnesförfattning blifvit upptäckt, som ingen förut visste om eller gifvit akt på eller kunnat för andra återgifva, en ny vy af vårt mänskliga ideal, en ny karaktersegenskap, en ny metall, kanske bildad af någon vi hade förut med någon liten tillsats, men i alla fall en ny bildning med annan klang, djupare eller högre klang, en fullare, renare, finare klang — och en hittills ohörd. Och denna nya sinnesförfattning kan nog angifvas till sin allmänna art genom något allmänt ord, kärlek, stolthet o. s. v., men därmed är den ännu lika okänd, och onämnd. Det är den säregna nyansen af kärlek o. s. v. som det allenast kommer an på. Det finnes knappast en etisk benämning, som icke betecknar en så oändlig mångfald af själstillstånd och så vidt skilda, att den ena

ändan af deras rad ligger i urbarbariet och den andra inne i framtidsljusningen. De allmänna orden äro här värdelösa eller kunna endast tjänstgöra vid det allra första högst obestämda angifvandet af läget; och en diskussion på grundlag af dem har intet bestämdt föremål. Det är ett alltför vanligt skådespel, att medan vi demonstrera med definitionsburen i hand, flyger fågeln, som vi tro oss hafva, ännu i det fria.

»*Deus neminem amat*», Gud älskar ingen, heter en af Spinozas satser. Hur mycket kan icke den betyda? Det beror nämligen på hvilken mening vi lägga i »amat». Själfsa satsen i och för sig tagen betyder så godt som ingenting, så vidt den icke betyder något fullkomligt falskt, men ur allt hvad Spinoza annars säger, kunna vi föreställa oss det, som han tänkt på. Om vi ordna i en sammanhängande serie de själstillstånd, som vi kunna ställa i samband med ordet kärlek, komma vi slutligen, efter som vi närma oss fullkomlighetspolen, till sådana tillstånd, där kärleken sublimerats till något så olikt det som vi annars därmed mena, så befriats från elementer, som vi äro vana att anse väsentliga för den, att vi, för att hålla dessa elementer uteslutna, se oss om efter de ord som annars beteckna motsatsen till kärlek. Ett dylikt själstillstånd har Spinoza upptäckt, han har genomskådat den process som fortgår med kulturen och hvarigenom det patologiska i sinnesstämningarna utsöndras och fälles ner, så att vi komma in i en dager af oändlig

klarhet och svalka, han har lupit fram denna process så långt i förväg, att han kommit in i en tillvaro som ligger bortom vår egen, ett *jen-seits*, där våra begrepp icke gälla, där våra motsatser icke äro motsatser, i en framtidsvärld, där människan är så förändrad, att hon står som en ny skapelse för oss, hvars känslor vi icke kunna gifva namn utan att i dem lägga in något af vårt eget ofullkomliga som gör dem falska — såsom det är oss svårt att till Spinozas sats tänka oss och, för oss, omöjligt att i verkligheten realisera ett själstillstånd, hvori vi icke mot hans mening få med något af det som är kärlekens motsats. Spinoza har endast i så ofullkomliga genomgångar brutit in till denna tillvaro, att den ännu lämnas af honom som ett obekant land, dit endast då och då någon kommer att förirra sig, utan att han kan bibehålla sig där eller säga hvar han varit eller vet om det varit endast en skymt i drömmen. Spinoza har aldrig tänkt på att bevara och afteckna hvad som skymtat för honom af denna värld. Kanske också, att han aldrig skådat denna värld i den fulla rikedom af dess lif. Är det möjligen tänkbart, att det varit ett ganska litet och småborgerligt lifsområde, som varit det ursprungliga objektet för Spinozas tanke, och att det endast är med detta för ögonen som han korrekt genomfört sin tankegång och lärt sig att se lifvet sub specie aeternitatis? I alla fall har Spinoza förlitat sig på definitionerna, och medan han i den konstrika fogningen

af sin geometriska bevisföring trott sig framställa och leda oss fram till den värld han såg, är det endast då och då, sedan vi börjat ana att där ligger något bakom, vi få en skymt af det han satt omgifven af och skådade in i.

Men kan någon gifva oss lefvande dessa sinnesstämningar, som ligga långt bortom den gräns våra ord föra fram till, och bortom de flestes erfarenhet, utan att han besitter den om sina medel knappt medvetna konst, hvarigenom en diktare får tag på det alldeles individuella, som är omöjligt att med något enskildt ord, beledsagadt af en än så omsorgsfull definition, angifva? Är det möjligt för någon annan än den, hvars intuition räcker till för att uppfånga och utvälja och sammanhålla de drag, hvori det nya glimmar fram?

Det är alldeles ett misstag, då man tänker sig detta så, att den ene skulle kunna uppfatta det, som är föremålet för en etisk fråga, i ett abstrakt men fullkomligt exakt begrepp, måhända mera exakt just därför att det är abstrakt, medan den andre har en något fullare, mera konkret åskådning däraf, och kanske just därför obestämmdare; hvarvid man gärna anser, att det abstrakta begreppet är den vetenskapliga uppfattningen och den konkretare åskådningen är mera en bisak för vetenskapen och tillhör den populära föreställningen eller den konstnärliga utmålningen. Förhållandet är, att den som endast

har det abstrakta begreppet, som handskas med etiska definitioner som en matematiker med algebraiska formler, han har det lösare begreppet och har icke noga angifvit och definierat saken som han talar om; och däremot den som har åskådningen och som just därför stundom förnekas inträde i filosofernas krets, med en artig förklaring att han har hemma bland diktarne, han har det fastare begreppet, har saken icke i sin obestämda allmänhet och på höft, utan har den noggrant och vetenskapligen samvetsgrant angifven i sin bestämda nyans. Förhållandet är också, att den populära uppfattningen i etiska frågor är den mest abstrakta, såsom Hegel riktigt påpekat i sin uppsats »Wer denkt abstrakt?», alldeles som mängden tar allt blått i ett, medan färgkännaren har blått i mångfaldiga skiftningar. Ett par ord närmare om det sätt, hvarpå ett etiskt begrepp erhåller den bestämdt nyanserade betydelse, som det måste hafva för att vara i en vetenskaplig undersökning användbart!

Den som vill meddela andra begreppet om en sinnesförfattning, börjar måhända med att nämna ett af de gängse orden; men han vet mycket väl, att han icke därmed blifvit förstådd, ty vid det ordet fästa de andra sina gamla föreställningar, möjligen hvar och en sina. Men ordet aktualiserar i alla fall en komplex af föreställningar som han kan utgå ifrån, om de än falla långt från det som han menar. Han säger t. ex. stolthet, och förstår att de tänka på dem

som stoltsera. Han försöker då att blanda ihop ord, så att han kan få den sammansättning han vill ha, tager t. ex. ordet: anspråkslöshet, ett ännu starkare: ödmjukhet, och lägger det samman med ordet stolthet, drifver dem alltså tillbaka från deras första, misslyckade försök att konstruera upp hans intuitionsbild, tvingar dem att göra ett nytt försök, att tänka sig något som är både ödmjukhet och stolthet. Han har nu vändt dem rakt emot målet, men deras kraft, hoc est deras erfarenhet, räcker måhända icke till, eller de hafva möjligen inom sig verkligen haft erfarenhet af ett dylikt själstillstånd som åsyftas, men hafva icke förstått att det var sådant, de kunna alltså icke göra sig en föreställning om något som är båda delarna på en gång, de stanna vid att icke se någonting, de förstå icke alls och kalla det för en orimlighet och paradox. Filosoferna hafva många gånger sett människorna vända sig ryggen i förtrytelsen öfver dylika, som man anser, oförnuftiga motställningar; ty det är till stor del denna operation af tvenne hvarandra motande uppfattningar, hvilka utpeka en tredje som är enheten af dessa båda, filosoferna begagnat sig af för att sätta tanken i rörelse och drifva den att söka spår. Emellertid — vår auktor står gent emot den nämnda orimlighetsförklaringen, han söker ytterligare efter något sätt att göra sig förstådd, han vet att han ser något som de andra icke se, och att han talar om ett och de tänka på ett annat.

Måhända gör han sig först då närmare reda för, hvilka åskådningar han har och hvad som ledt honom till det nya begreppet, och han söker föra dem fram. Han söker aktualisera hos de andra sådana drag, där den afsedda egenskapen lyser igenom. Och hvarje nytt konkret drag han anför, gör gränsen något bestämdare för det begrepp som han vill fixera, tanken sväfvar mindre och mindre i det vida, närmar sig föremålet mer och mer; en ny åskådning har alltid någon tendens att skjuta tanken för långt tillbaka och kasta den öfver gränsen, och denna åskådning måste balanceras med en annan, som motar tanken tillbaka igen. Hvilken mångfald af konkreta drag, af ständigt framskytmade bilder ur lifvet, och ur det lönligaste, flyktigaste, innersta lifvet, behöfves icke för att åstadkomma en sådan fixering. Och likväl kan en framställning hafva en ganska ovanlig grad af konkretion och säkerhet i greppen, utan att begreppsbestämningen blir alldeles fullständig och exakt och tillräckligt hårdt åtdragen. I sinnesförfattningen är något som ej är möjligt att definiera liksom i den personliga individualiteten. Och detta obestämbara gripes endast af den som har konstnärens förmåga. Det kan i själfva verket endast återgifvas omedelbart, så att det ligger i framställningens stämning och ton, hvori personligheten meddelar sig.

En sådan framställning som Friedrich Nietzsche's skola de flesta säkerligen anse icke vara

vetenskaplig; och däri hafva de rätt, från en synpunkt. Men det kan sättas i fråga, om de icke hafva mera orätt än rätt i ett sådant påstående. Man skall förebrå Nietzsche, att han icke gifvit sina åsikter en begreppsenslig form, att man väl finner slående uttryck och fina analyser af sjäslifvet, men inga fasta, fullt begränsade och bestämda begrepp. Nu är det sant att Nietzsche icke har någon fast eller ens öfverensstämmande terminologi, att han tydd efter bokstafven ofta nog motsäger sig själf. Det blir alltså icke system i hans lära. Men å andra sidan skulle man kunna säga att det begrepp, som är centrum i hans åskådning och summan af hvad han velat meddela, det har han, fastän det aldrig fått sin term och aldrig någon definition, likväl bestämt mycket mera exakt än som vanligen sker i den filosofiska litteraturen. Han har gifvit oändligt många säkert utvalda och återgifna drag till ledning för vår uppfattning, har på alla sidor sört för att vi hafva något som angifver, hvar han där vill hafva gränsen, och mött oss på alla punkter där vi skulle kunna öfverskrida den; öfverallt där det var fara att vi skulle mindre noggrant låta definitionslinien för hans begrepp alldeles sammanfalla med någon af de begreppslinier vi förut hade, och som den kom så nära, att den för ovana ögon icke skilde sig från den, har han markerat gränsen i alla bukter; han har sört för, att vi i längden och om vi fördjupa oss i hans tänke-

sätt, icke skola kunna taga allt för stort fel på hvad han menat, såsom det kan ske i en mera abstrakt framställning, som endast ganska obestämdt utpekar något och lätt lämnar rum för misstydingar. Och hans begrepp, med den bestämning de nu fått, äro en säkrare utgångspunkt för vetenskapliga slutledningar än de mest koncisa definitioner.

Jag vet det väl: den gränslinie, som på detta sätt drages, är på sätt och vis vid, men området är fullständigt omslutet, och innanför den dragna linien är dock definiendum. Du vill draga linien hårdare åt, men du må då se till att det icke därvid slipper undan.

Var icke för bröstgänges med dina definitioner. Du vill hafva sanningen i handen: godt och väl — om du kan! Lifvets hemlighet är som en fågel i skogen. Håll dig icke bland dem som rusa fram oskickligt och vilja hafva honom lefvande eller död. Du skall nalkas försiktigt och hålla dig stilla — så får du höra honom sjunga!

* * *

Man skulle knappast tro, att det är Stuart Mill, framför andra i våra dagar en representant för strängt logisk och metodisk forskning, som yttrar följande ord: »Det är kanske ingen enda

af de viktigare filosofiska konsttermerna, som icke begagnas i en nästan oräknelig mängd skiftningar i betydelsen, för att beteckna föreställningar, som ligga mer eller mindre långt från hvarandra. Mellan tvenne sådana föreställningar kan ett genomträngande förstånds skarpblick liksom genom omedelbar åskådning upptäcka en förborgad mellanled, på hvilken han, kanske utan att kunna strängt logiskt göra sig reda däröfver, grundar en fullkomligt giltig slutsats, medan hans vedersakare, som äro utan denna djupa insikt i sakernas natur, håller denna för ett felslut, som beror på en dubbelmening af ett ord. Och ju mäktigare dens snille är, som på detta sätt med säkerhet sätter öfver klyftan, desto större skall säkerligen ropet och det själfbelåttna hånet blifva från den blotta logikerns sida, hvilken mödosamt linkar efter och betygar sin högre visdom därigenom, att han blir stående vid randen af klyftan, i stället för att lösa den föreliggande uppgiften att lägga bro öfver henne.» Dessa ord vittna att Mill icke varit blind för det berättigade i ett mera intuitivt förfarande. Han har genomsådat det förhållande, som äger rum med många af de »antingen — eller», med hvilka abstrakta logici a priori, och, ingalunda i mindre grad, Mills egna lärjungar bland empiristerna, kringgärda området för vårt vetande och göra återvändsgränder på alla håll: att de nämligen äro oriktiga, att mellan dem ligga flere alternativer, och återigen flere som först i aflägsna

framtider blifva synbara, och att det alltså ofta är endast skenbart som intuitionen trotsar de logiska formerna.

Mill har öfver hufvud ganska god blick för svårigheten att i filosofiska frågor exakt tillämpa logikens regler. Tydligen anser Mill — och med fullkomlig rätt — att vi vid bestämmandet af ett filosofiskt begrepp hafva att iakttaga de logiska fordringarna på begreppsbildning. Med tillämpning på hvad ofvan sagts om Nietzsches filosofi, skulle vi med Mill säga, att vi icke kunna anse den form, hvori den hos Nietzsche föreligger, vara slutgiltig. Vi måste ur de många enskilda dragen, hvori det centrala begreppet framskyntar, draga en summa, komma till en definition, däri det väsentliga är sammanfattadt, om icke till annat så åtminstone till en definition af det ofullkomliga slag, som endast »såsom en riktig fingervisning häntyder på det, som namnet betecknar»; och vi måste gifva det sålunda fastställda begreppet ett bestämdt namn. Detta är utan tvifvel målet, som vi måste eftersträfvä. Och idealet af filosofisk vetenskap vore ostridligen det, att hvarje filosofiskt begrepp hade samma koncisa begränsning och fasta benämning som exempelvis inom zoologien eller kemien. Men det är egentligen endast några få af vetenskaperna, som afhandla så påtagliga och för åskådningen framställbara föremål, att man kan för hvar och en fullkomligen och med uteslutande af hvarje möjlighet till misstag utpeka

och göra begripligt, hvad man räknar till den eller den gruppen och hvad man betecknar med det eller det namnet, och därom träffa en fast öfverenskommelse. Med filosofien är — såsom Mill äfven betonar — detta icke förhållandet. Man kan där icke vara säker på, att definitionen eller ordet framkallar de föreställningar man åsyftar, och om någon i större omfattning förlitar sig på en bestämd terminologi, så kan detta medföra sina faror. Först och framför allt ligger det då nära till hands att ägna mindre omsorg åt framkallandet och samlandet af det konkreta induktionsmaterial, som är den första förutsättningen för att det åsyftade begreppet skall träffas och uppfattas icke allt för sväfvande eller rent af falskt, utan i sin bestämda betydelse. Men vidare, om än ett sådant induktionsmaterial samlats — hvilket, som jag velat visa, icke kan ske utan genom en i större eller mindre grad konstant närligt träffsäker ingivelse — så är det ett fel i den vetenskapliga metoden att sedan, i åberopande af det en gång skedda fastställandet af begreppet, obekymradt begagna sig af en förkortande term; ty detta material är först och främst så tusenfaldigt rikare än t. ex. det material som någon behöfver för att riktigt uppställa för sig begreppet »däggdjur» eller talet π och därtill — då talet är om själens fördoldaste rörelser och om inre erfarenheter, som hvar och en för sig till stor del och för all sin tid måste lefva ensam om, och hvilka en person endast glimtvis

kan få att för en annan framskymta — så flyktigt och likt en stämning gående och kommande, att det icke låter sig frammanas genom en enkel order, utan alltjämt måste å nyo med vaken konst suggereras. Men här af följer, att i filosofien, nämligen dess mest centrala frågor, logikens fordringar måste göras gällande på ett annat sätt än inom geometrien eller zoologien.

Ty därom kan nog intet tvifvel råda, att den alltid principiellt taget har rätt, som yrkar på ett logiskt förfarande i alla ämnen. Men frågan är, huru man i hvarje tillfälle bäst skall sörja för, att förfarandet blir logiskt, så att icke genom de använda termernas obestämdhet något af de bekanta vanliga felsluten insmyga sig. Vid en abstrakt, logiskt formel framställning inträda alltför lätt hemliga förväxlingar, så att ett begrepp, fast icke till ordet, dock till saken, omärkligt substitueras för ett annat och ingår i dess ställe i bevisningskedjan och sålunda en quaternio terminorum uppstår. Om Stuart Mill har rätt, då han påstår att flertalet determinister, af samma premisser som han själf godkänner, draga fatalistiska konsekvenser som äro oberättigade, så är det just ett dylikt quaternio-slut som föreligger.

De begrepp, hvilka icke kunna troget presenteras af sådana sammandragningstermer, hvarmed ett matematiskt värde eller en kemisk förening kan angifvas, måste tydligen äfven handhafvas på ett annat sätt, när de skola användas i en slutledningskedja. När det i Euklides 47:e

sats i 1:a boken ådagalägges, att kvadraten på hypotenusan är lika stor med dem på kateterna, så sker detta genom en rad af sammanlikningsakter, sålunda, att den ena storheten, A, icke jämföres direkt med den andra, utan först med en inskjuten förmedlande storhet B, denna i sin tur med C o. s. v., ända till slutpunkten i bevisningskedjan, O, så att A och O medelbarligen visas vara lika stora (jfr Hartmann, Det omedvetnas filosofi, I, 216). Under denna serie af jämförelser är det möjligt att städse utpeka och med en precis benämning beteckna hvarje storhet, hvarom det är tal, och att vid hvarje steg, som tages framåt, anteckna det dittills nådda resultatet. Om vi nu i stället tänka oss en dylik sammanlikningsprocess på t. ex. ett socialt eller psykiskt område, så är det tydligt, att omständigheterna här äro vida ogynnsammare; förmedlingslederna blifva oändligt flere, de begrepp som det opereras med kunna icke så exakt bestämmas som i de geometriska figurerna, icke som dessa utpekas med pinne; resultatet af hvarje särskild akt i operationen kan därför icke tillfredsställande registreras, så att vi makligt kunna hålla oss till vår anteckning och låta öfverblicken öfver de tillryggalagda stadierna falla; i dylika frågor gifves det sällan någon sådan station, där tanken kan hvila och afbörda sig minnetalet genom att sätta det på taflan; hela materialet måste ständigt hållas *in mente*, och *en vogue*, bristen på registrering måste er-

sättas af en större snabbhet och spänstighet hos tanken, så att denna så hastigt ilar öfver från den ena leden till den andra, att han ännu har kvar måttet af den, så hastigt genomlöper hela raden af mellanleder, att de komma omedelbart intill hvarandra och i ett och samma ögonkast kunna mätas och jämföras. Tanken måste befinna sig i det tillstånd af agilitet och allestädesnärvaro som den endast har i ögonblicken af ästetisk åskådning, af intuition. —

En metodisk regel kan i och för sig vara riktig, men detta hindrar icke att den rent af själf kan innebära en frestelse till ett fel i tillämpningen. En dylik sträng fordran på logisk bevisning som vi finna hos Spinoza eller Pascal, förleder till brott just emot logiken. Och den exakta vetenskapens fordran på sorgfällig induktion, i sig obetingadt berättigad, ledde genom sakens egen natur uppmärksamheten hufvudsakligen på ett visst område för induktion och kom därigenom att i stället draga uppmärksamheten bort från ett annat område för induktionen. Den föranledde en rusning till samlandet af vissa relativt yttre och på ytan liggande fakta, sådana som lättast läto sig planmässigt handteras, hela det stora och värdefulla material af psykiska, sociala, religionshistoriska, antropologiska iakttagelser som föreligger som en rik frukt af de senare årtiondenas arbete, och hvarigenom diskussionen onekligen på många punkter fått något fast att utgå ifrån, där den förr sväfvade i luften;

men förorsakade ett tillfälligt försummande af induktionsarbetet i annat afseende — i hvilket, skall man bäst förstå genom en jämförelse med diktningen, ty där hafva vi samma företeelse. Den realistiske författaren har fått ögat upp för plikten att studera lifvet, de yttre förhållanden och de karakterer och själshistorier han vill afhandla. Men det mesta han har att gifva, det samlar han icke in genom dylika studier utan tager det ur sig själf, i det han på sig själf kan känna, huru olika personer i det eller det läget skola handla, och öfverhufvud förmår sätta sig in i sådant, som han aldrig erfarit i den meningen, att han stött på det i lifvet. Om han icke är i besittning af detta i viss mening aprioriska vetande, hjälper det honom föga att se och anteckna mycket, ty han har då icke klaven till hvad han ser. Och hvad är det som sätter någon i stånd till ett dylikt afgörande på förhand, om icke det, att han i sitt eget inre lif har ett område, där han studerar företeelserna och samlar ett induktionsmaterial fullt så giltigt som det, hvilket samlas genom hvad man vanligen kallar erfarenhet. Denna inre erfarenhetskälla är lika viktig för vissa vetenskapliga undersökningar som den är i diktningen, och om denna källa än icke varit alldeles tillstoppad, har den dock under den exakta forskningens välde ej flödat så rikt som förr. Man har miss-tänkt hvad därur kom såsom frukter af apriorisk spekulatjon utan stöd i erfarenheten. Männe man

icke i andra tiders spekulation och skönlitteratur skulle kunna finna en mängd fint och riktigt gjorda iakttagelser rörande vårt inre lif, hvilka våra dagars empiriska forskning icke förstått att tillägna sig och reda ut ur de felaktiga uttydningar, af hvilka de ibland undanskymmas?

* * *

Vår tid är rädd för mystik. Icke i den grad, att den får göras ansvarig för ett sådant yttrande som Büchners, att hvad som icke är allmänfattligt icke är värdt trycksvärtan, ty detta yttrande faller af sig själf. Men vår tid har drifvit anspråken på allmän begriplighet betänkligt långt. Och det är ju, tänker man, ingen fara med att gå för långt i en dygd. Men detta är ingen dygd. En sådan fordran är ganska förmäten. Den stora visdomen måste vara mystik, och blir det, om hon är än så klart tänkt och utsagd. Det är en väsentlig del af tidens lif, som man vill hafva oss att stryka ut som om det aldrig varit, eller som om det endast varit något vi drömt och hvilket icke är värdt att akta på, nämligen just det högsta som människor i vår tid upplefva, det som de erfara i sina största ögonblick. Allt detta, som då är till för dem — det *är* mystik. Det är hemlighetsfullt äfven för den som upplefver det, ty han har då varit utom sin hvardagssfer. Det är hemlighetsfullt

och föga skönjligt, och det är icke alla som kunna vittna om det, äfven om de sett det. Men hvad någon i sina högsta ögonblick ser, det skulle väl vara bäst ägnadt att gifva oss vinkar om högre, förut ej anade, lifsformer. Förmågan att gifva akt på dessa högre lifsformer, när och hvar de möjligen framskymta, är emellertid olika för olika tider. Är tiden obenägen för att höra talas om sådant och tycker att det är för mycket flyktigt och sväfvande att handskas med, så drages uppmärksamheten därifrån och det ignoreras; och äfven förmågan att gifva akt därpå blir mindre. Då blir allt detta mycket flyktigare och osynligare än det är i sig själf, därför att ingen har vant sig vid att se det. Men detta, som en Büchner vill, att vi icke skola taga notis om, det är just det i hvarje tid som är dyrbarast. Ty om någonstädes lifvet slår ut i en form som är ädlare än den vi känna, då hos en person, om än endast momentvis, något kommer fram som hör till framtidsidealet af människa, en sinnesförfattning yttrar sig, som världshistoriskt sedt hör till något årtusende i framtiden, då är just det en uppenbarelse som vår tid erbjudes, och att för tidens räkning taga fasta på detta stycke framtidsideal, det är att gifva tiden en gåfva som har mycket mera än vanligt vetenskapligt värde. Men mystik blir det.





6.

»Kom tystnad, kom, med dunkelblåa vingar
mig öfverhölj, och näps de fräcka ljuden,
som våga själens helga andakt störa.»

(Stagnelius.)

För att åter anknyta till den punkt, från hvilken jag utgick, så har jag alltså velat på olika områden iakttaga, hvad det är som sker i den öfvergång, hvarigenom vårt vetande antager en intuitiv karakter. Helst är det vid själfva gränsen, där förvandlingen äger rum, som jag låtit min undersökning hålla sig, den gräns där en hvardaglig eller en vetenskaplig betraktelse slår ut i stämning. Jag har trott, att det för den, som håller ögat just på denna gräns, skulle visa sig, att det innehåll som före metamorfosen fanns för handen, det gick icke förloradt, utan koncentrerade sig och var alltsamman, och oändligt mera, med i den nya produkt som uppstod; att i detta moment vår teoretiska förmåga stegrar sig till en väsentligen högre potens. Det kan vara rätt och gagneligt att just vid det ställe, där den intuitiva förmågan passerar grän-

sen, med henne anställa en examination efter logiken; och hon skall, har jag trott, kunna bestå denna. Men sedan bör hon få fara fritt och hafva vår goda tillit med sig, och vi må icke önska, att hon skall hejda sina steg i takt med oss och vår logik. Den intuitiva förmågans verksamhet blir icke mindre mystisk, därför att hon göres till en art af reflexion, och skillnaden mellan de båda förmågorna blir i verkligheten icke mindre. Den blir så stor, att äfven sedan vi på någon punkt af skalan kunnat markera en konstnärlig potens af reflexionen, så finnas äfven ofvanför nya knutpunkter, där en ny förmåga börjar röja sig, så väsentligen olik den förra, att konstnären på den lägre nivån — och jag tänker mig en konstnär som med rätta bär namnet — möjligen icke skulle kunna förstå denna högre förmåga och hvad hon ser och huru hon verkar.

Intuition är hvila — men det är styrkans hvila. När tanken tog så kraftigt tag, att stoffet uppgaf sitt motstånd, när han manat vårt lifs innehåll fram och håller dess krets samman utan möda — då sitter han hvilande och skådande i utöfningen af sin högsta makt. För vår intellektuelt öfveranstängda tid är det en god vink, att hvilans står att finna på denna väg, och pedagogerna tillkommer det att, oss till godo, begagna sig af den. Hvarje gång ett material undergår en koncentration ej till skelett och schema utan sådan som poesiens (jfr ofvan sidd.

28 o. 38), ligger detta material mindre tungt på vår tids skuldror. Hvarje praktiskt pedagogiskt grepp, som träffar på de många trådarna just i en punkt, där de lupit samman i en knut, för denna koncentrationsprocess sitt lilla stycke framåt. Alla sådana små bidrag till öfverskådlighet gå i den rätta riktningen och tillsamman, från alla områden kommande, föra de hän emot det stora målet: bidraga till att öfver lifvet breda något mera af intuitionens hvila och andaktsstämning. Är det blott en maklighetsfråga? Äfven som sådan endast vore den viktig nog.

Det är mera behöfligt nu än förr att ställa höga fordringar på enhet i vetandet, på syntes i diktning, i vetenskap, i pedagogi. Vår ande splittras lätt genom det mångahanda som upptager den, och vårt intellektuella lif blir periferiskt, därför att vårt vetande faller för mycket i sär till lärdom för att däraf skulle blifva vishet och således ej träder i förhållande till vårt känslö- och viljelif; vårt intellektuella lif blir ej på samma gång helt personligt lif. Jag skall icke upprepa hvad så många andra sagt härom; hvad jag önskade hafva framhållit är det, att det blir helt personligt lif i och med detsamma vårt teoretiska innehåll behärskas så, att vi stå med stor och fri utsikt öfver tillvaron, och den stämning, som därvid breder sig ut öfver lifvet, är något vida mera än en blott ästetisk njutning, som man vill hafva den till. Vår tids trötte flygande holländare — jag tänker på Viktor Rydbergs

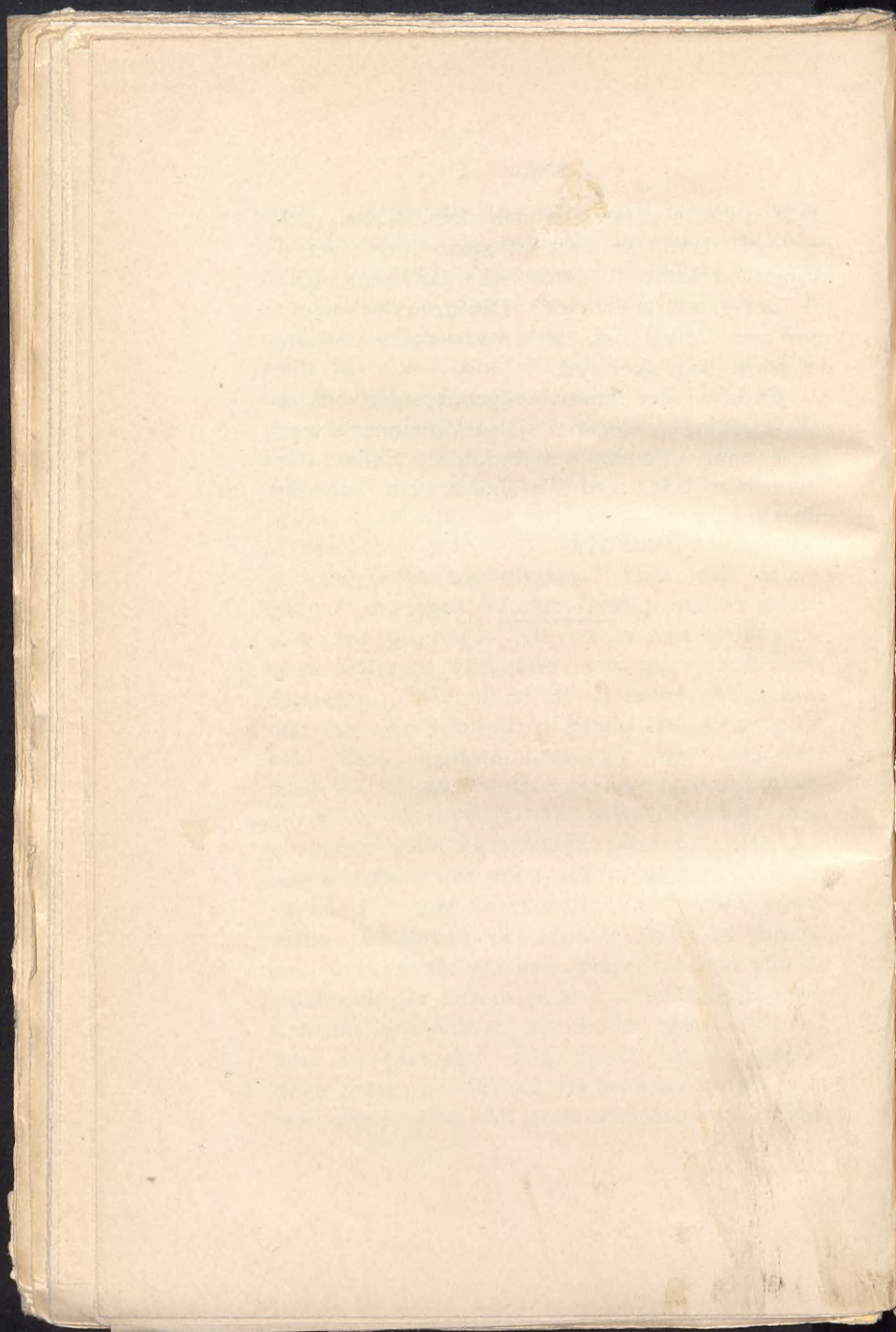
dikt — lyckas allt för sällan att samla sig från sitt jäktande och komma till sig själf och lefva helt lif och hvila i stämningens stillhet.

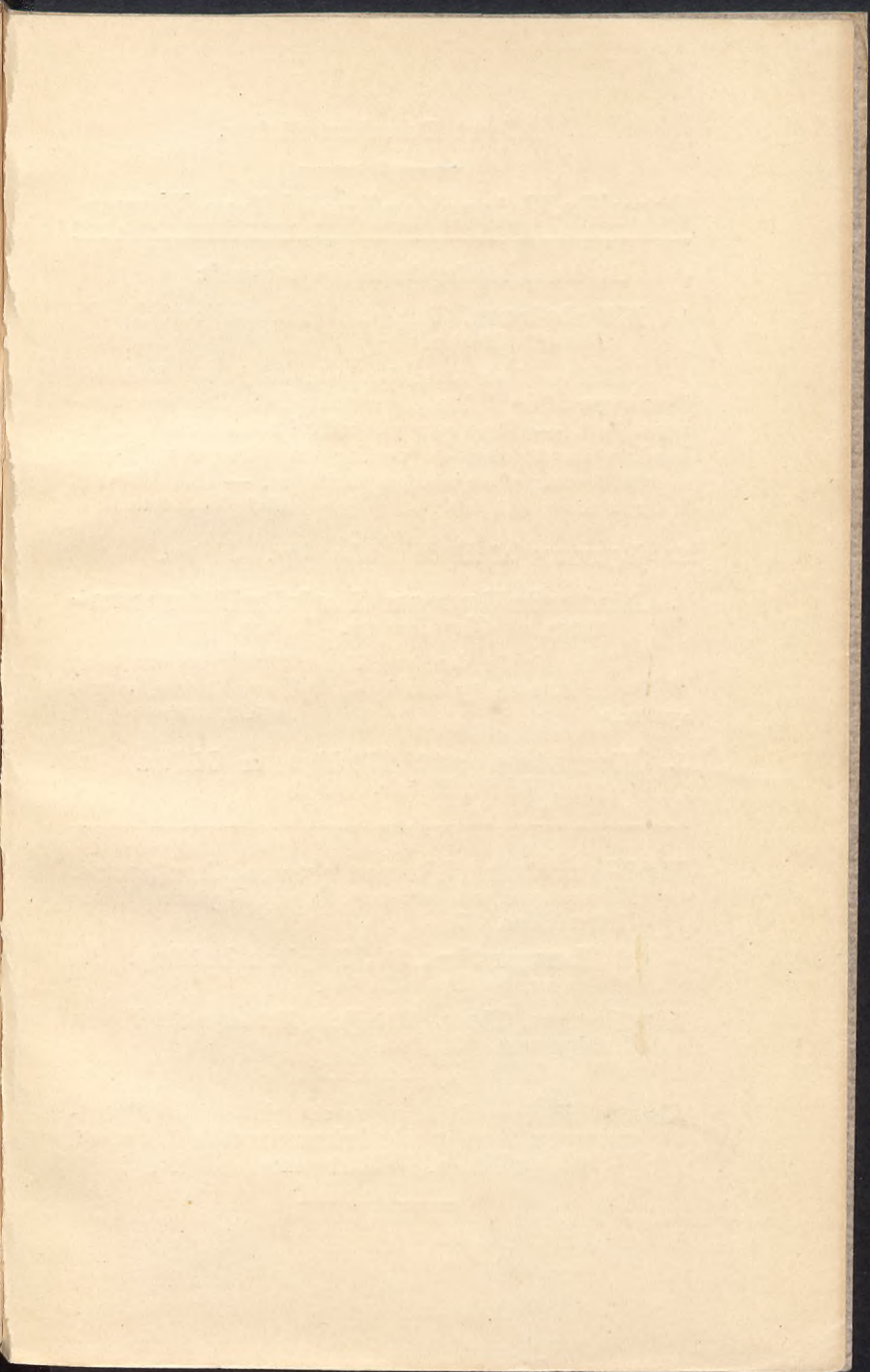
Det är en ting som vår tid behöfver (och underskattar), mer än andra tider helt visst, men i alla fall den liksom de andra: tystnad — bildligen taladt; jag menar sådan som det råder i stora ögonblick, när det liksom är tyst öfver hela världen och människor tala om, att de höra tidens ur slå. Kanske ha vi icke så godt om dylika ögonblick som förr, då ödet slog i bordet åt oss och gjorde tyst öfver laget; och vi må ju icke önska oss olyckor. Men utan denna tystnad är ingen tid rätt lycklig, och vi måste söka den på något sätt, om vi icke skola vara mera osälla än våra fäder, som fingo känna dunderslagen. Vår tid är full af rassel. Vi arbeta, och jag ser icke att vi kunna låta af att göra det. Men vi måste anstränga våra öron dess mera då, så att vi höra tystnaden genom bullret. Vi hafva icke ensliga vrår och ödemarker, men vi måste söka ensamheten på annat sätt och lära oss finna den öfver allt, bredvid stora landsvägen. Den som finner trollformeln — och konstnären tillkommer det framför andra att hjälpa oss finna denna — han viker, när han vill, åt sidan och går liksom genom en osynlig hägnad, och där inne bakom, där är det tysta! Och där höra vi vårt eget lilla lufs ur knäppa, medan tiden rinner, och känna oss hemma; kanske höra ock någon gång det stora världsuret gå. Som

sagdt, arbetas måste det och slamras här i världen, och därvid är intet att göra. Men i vetenskapens verkstad — skulle icke där kunna blifva ett litet grand mera lydt? Det är ju dock något som man lofvat oss, att vi där skulle få höra det stora, som sker tyst.

Endast i det intuitiva livets tystnad och ro och stämning är det som själen förnimmer skarpt nog för att utforska det fördolda. Endast där lefver hon helt, med alla sina krafter i innerlig enhet.







Albert Bonniers förlag.

Populär-Vetenskapliga Afhandlingar.

Af denna samling ha hittills utkommit:

1. **Kärleken.** En psykologisk studie af *Charles Richet*. 50 öre.

»Skrifven i en *klar, bevisande, delvis fängslande stil*. Sanningen af hvad han säger och påstår kan icke resoneras bort. — Först som sist må vi nämna att förf. behandlar ämnet som en verklig vetenskapsman d. v. s. *med iakttagande af moralitetens fördringar*. — Boken är *lätt läst och äfven lätt fattlig*.» (Hufvudstadsbladet.)

2. **Lyxen** af *Émile de Laveleye*. 60 öre.

3. **Materialismen i skönlitteraturen** af *Ola Hansson*. 50 öre.

»Boken är för den, som älskar diktningen som *konst*, af högsta intresse, ty den bjuder på nya tankar, sätta i system.» (Jämtl. Allehanda.)

4. **Konsten att förlänga lifvet** af prof. *Wilh. Ebstein*. 60 öre.

Heidenstam, Verner von, Renässans.

Några ord om en annalkande brytning inom litteraturen. 75 öre.

— och **Levertin, O.,** Pepitas bröllop. En litteraturanmälan. 75 öre.

Hedberg, Tor, Glädje! Ett svar till V. von Heidenstam. 30 öre.

Caro, E., medlem af franska akademien, Pessimismen i nittonde århundradet. Leopardi. — Schopenhauer. — Hartmann. Öfvers. 1: 50.

6000172453



Göteborgs universitetsbibliotek

